๑-๑

อภิธมฺมตฺถสงฺคโห

ชมฺพุทีเป กญฺจิปุเร กาเวรินครวาสินา

อนุรุทฺธตฺเถเรน วิรจิโต

สฺยามรฏฺเฐ อุตฺตรธานิยํ

วิหารธมฺมาราเม มหาปาลิติปิฏกจปเน

๒๕๖๘ พุทฺธวสฺเส มุทฺทาปิโต

e-Books-68

อภิธมฺมตฺถสงฺคโห

ชมฺพุทีเป กญฺจิปุเร กาเวรินครวาสินา

อนุรุทฺธตฺเถเรน วิรจิโต

สฺยามรฏฺเฐ อุตฺตรธานิยํ

วิหารธมฺมาราเม มหาปาลิติปิฏกจปเน

๒๕๖๘ พุทฺธวสฺเส มุทฺทาปิโต

e-Books-68

ชื่อหนังสือ **อภิธมฺมตฺถสงฺคโห**

ISBN :

ผู้รจนา พระอนุรุทธาจารย์
พระเถระชาวเมืองท่ากาเวริ เขตเมืองกัญจิปุระ
แคว้นโจฬะ ตอนใต้ของประเทศอินเดีย

พิมพ์ครั้งที่ ๑ ชมรมนิรุตติศึกษา วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์ คณะ ๒๕
เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร
๒๐ ตุลาคม ๒๕๔๗ จำนวน ๑๐,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๒ สถาบันบาลีใหญ่และพระไตรปิฎก วัดวิหารธรรม
บ้านศรีวิราช ต.โสมเยี่ยม อ.น้ำโสม จ.อุดรธานี
๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๘ จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม
e-Books68
gmail : sompong.mac@gmail.com

พิมพ์ที่ บริษัท ธนาเพรส แอนด์ กราฟฟิค จำกัด
๔๘/๒๙-๓๑ ซอยจุฬา ๒ ถนนบรรทัดทอง
แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร ๑๐๓๓๐
โทรศัพท์ ๐ ๒๒๑๕ ๗๒๒๐, ๐ ๒๒๑๕ ๗๖๙๘

นิทานกถาปาลิ

อภิธมฺมตฺถสงฺคหปกรณกาโร อายสฺมา อนุรุทฺธตฺเถโร ภารตรฏฺฐสฺส ทกฺขิณภาเค โจฬรฏฺเฐ กญฺจิปุรมณฺฑเล กาเวรินคเร วิชาโต, ตสฺส กาเวรินาคริกภาโว ปรมตฺถวินิจฺฉยปกรเณเยว อตฺตนา วุตฺเตน

“เสฏฺเฐ กญฺจิปุเร รฏฺเฐ กาเวรินคเร วเร
กุเล สญฺชาตภูเตน พหุสฺสุเตน ญาณินา.
อนุรุทฺเธน เถเรน อนิรุทฺธยสสฺสินา
ตมฺพรฏฺเฐ วสนฺเตน นคเร ตญฺชนามเก”-[๑]

ตฺยาทิวจเนน ญาตพฺโพ. อิโต ปุพฺเพ กญฺจิปุรนครํ คนฺถการกภาเวน วิสฺสุตานํ ปุคฺคลานํ สมุปฺปชฺชนฏฺฐานํ โหติ, พุทฺธสาสนวิรุฬฺหภาเวน จ อติวิสฺสุตํ. ตทา กญฺจิปุรมณฺฑเล ภิกฺขูนเมกนหุตมตฺตํ, เตสญฺจ นิวาสภูตานํ มหาวิหารานํ สตมตฺตํ พภูวิตฺถ, ตํ กิสฺส เหตุ, ตสฺมิญฺหิ จาเน พหโว โปราณิกทพฺพสมฺภารา ภินฺนภาวงฺคตา สุทิฏฺจาติ. ตสฺมึ จาเน ปุราตเน กาเล อมฺเหหิ พุทฺธสาสนวิรุฬฺหคตภาโว ชานิตพฺโพ.

อายสฺมา อนุรุทฺธตฺเถโร ทมิฬรฏฺจโต ลงฺกาทีปํ คนฺตฺวา มูลา-มจฺเจน การิเต วิหาเร เจว อภยรญฺโญ โสมเทวีนามาย มหาเทวิยา การิเต วิหาเร จ ยถาวารํ วสนฺโต นมฺปนามเกน อุปาสเกนาภิยาจิโต อิทำ อภิธมฺมตฺถสงฺคหปกรณำ วิรจิตฺถ.

พุทฺธสาสนสฺส วิรุฬฺหาย เวปุลฺลาย อายสฺมตา อนุรุทฺธตฺเถเรน วิรจิตปกรณานิ ปน “อภิธมฺมตฺถสงฺคหปกรณำ ปรมตฺถวินิจฺฉยปกรณำ นามรูปปริจฺเฉทปกรณำ เจ”ติ ตีณิ โหนฺติ.

ตตฺถ อภิธมฺมตฺถสงฺคหปกรณำ พุทฺธสาสเน อติวิสฺสุตำ อภิธมฺม-พหุสฺสุตคเวสเกหิ สตตำ วลญฺชิตำ, ปาจปาจเกหิ จ นิจฺจำ ปริสีลิตำ โหติ, ตมาคมฺม อายสฺมนฺตำ อนุรุทฺธตฺเถรำ พุทฺธสาสนิกา ชานนฺติ.

ตาราคณปริกฺขิตฺโต จนฺโท โสภติวมฺพเร
สฏีกาธิภิธมฺมตฺถ- สงฺคโห พุทฺธสาสเน.

ตสฺส อภิธมฺมตฺถสงฺคหปกรณสฺส สปริวารา ปาฬิภาสาย รจิตา ฏีกานุฏีกาโย อเนกวิธา โหนฺติ.

ตาสุ อวิญฺญาตนาเมน สีหฬทีปิเกน มหาเถเรน รจิตา โปราณิก-ฏีกาติ โวหาริตา อภิธมฺมตฺถสงฺคหฏีกา. สารตฺถทีปนีฏีกาการสฺส สาริปุตฺตตฺเถรสฺส สิสฺเสน สุมงฺคลสามิตฺเถเรน รจิตา อภิธมฺมตฺถ-วิภาวินีฏีกา. ฉปฺปฏกามิเกน ทุติยฉปฺปโฏติวิสฺสุเตน ธมฺมเกตุเถเรน รจิตา สงฺเขปวณฺณนาฏีกา.

ตสฺมา อิมสฺมึเยว อมฺหากํ ปาฬิอาจริเยหิ ปุนปฺปุนํ วิโสธิเต จ สมฺมเทว นานามูลปกรเณหิ สํสนฺทิเต จ, อิทํ มหาธาตุมหาวิหารสฺส นิรุตฺติสิกฺขาสมิติยา ปิฏกตฺตยคเวสนุปกรณตฺถญฺเจว โสตุชนปนฺติเนรุตฺติก-ปกรณตฺถญฺจ มุทฺทาปิตฺวา สตฺตจตฺตาลีสาธิเก ปญฺจสตทฺวิสหสฺเส พุทฺธวสฺเสติ

อายสฺมา มุทิตตฺเถโร
มหาปาลิติปิฏกจปนาธิโป
๒๕๖๘ พุทฺธวสฺเส

นิทานกถาไมบ

ท่านพระอนุรุทธเถระผู้รจนาคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะ เกิดที่เมืองท่ากาเวรี เขตนครกัญจิปุระ แคว้นโจฬะ ภาคใต้ของประเทศอินเดีย พวกเราสามารถรู้ได้ว่า ท่านเป็นคนชาวเมืองท่ากาเวรี ตามคำที่ตัวท่านเองได้กล่าวไว้ในนิคมนคาถาท้ายคัมภีร์ปรมัตถวินิจฉยะว่า

> “ท่านพระอนุรุทธเถระผู้เป็นพหูสูต มีปัญญามาก มีชื่อเสียงปรากฏ เกิดในตระกูลดี ในเมืองท่าน้ำชื่อกาเวรี เขตนครกัญจิปุระที่เจริญรุ่งเรือง และได้ไปพำนักอยู่ที่เมืองตุญชะ แคว้นตัมพ” เป็นต้น

เมื่อก่อน เมื่อกัญจิปุระเคยเป็นแหล่งสร้างบุคคลผู้มีชื่อเสียงด้านการรจนาคัมภีร์ และเป็นดินแดนที่มีชื่อเสียงปรากฏด้านพระพุทธศาสนาที่เจริญรุ่งเรืองและมั่นคงมาก ณ เวลานั้น ทั่วทั้งเมืองกัญจิปุระมีพระภิกษุพำนักอยู่ประมาณ ๑๐,๐๐๐ รูป และมีมหาวิหารสำหรับพำนักของพระภิกษุประมาณ ๑๐๐ แห่ง นั่นจะเป็นเหตุแห่งอะไร ความจริงที่ปรากฏชัดก็คือ ในที่แห่งนั้น ตึกรามบ้านช่องและสิ่งของอุปการการก่อสร้างที่ชำรุดทรุดโทรม ถูกปล่อยทิ้งไว้ให้คร่ำคร่าแตกหักผุพังไปเป็นจำนวนมาก พวกเราจึงได้รู้ว่า ณ ที่นั้น พระพุทธศาสนาเคยมีความเจริญรุ่งเรืองและมั่นคงมาแล้วตั้งแต่โบราณกาล

ท่านพระอนุรุทธเถระได้เดินทางจากแคว้นทมิฬะไปสู่เกาะศรีลังกา ได้พำนักอยู่ ณ วิหารที่อมาตย์ต้นตระกูลให้สร้างถวายและพระอารามหลวงที่พระนางเจ้าโสมเทวีอัครมเหสีของพระเจ้าอภัยราชให้สร้างถวาย สลับกันไป ท่านได้รับการอาราธนาอ้อนวอนจากนัมปะอุบาสก จึงได้เริ่มรจนาคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะนี้ขึ้น

ก็เพื่อความเจริญรุ่งเรืองแผ่ไพศาลและมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา ท่านพระอนุรุทธเถระจึงได้มุ่งมั่นรจนาคัมภีร์ขึ้น ๓ คัมภีร์ คือ คัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะ คัมภีร์ปรมัตถวินิจฉยะ และคัมภีร์นามรูปปริจเฉทะ

บรรดาคัมภีร์ทั้ง ๓ นั้น คัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะมีชื่อเสียงปรากฏที่สุดในพระพุทธศาสนา เหล่านักศึกษาผู้แสวงหาความเป็นพหูสูตในพระอภิธรรม ได้ช่วยกันจารึกไว้สืบๆ กันมา และมีนักสาธยายปาฐะทั้งหลายได้พากันท่องบ่นทรงจำไว้และสาธยายให้คล่องแคล่วอยู่เป็นนิตย์ ชาวพุทธได้รู้จักท่านพระอนุรุทธเถระเพราะอาศัยคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะนั้น

คัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะอันยิ่งยวดด้วยฎีกาหลายคัมภีร์ ย่อมงามเด่นอยู่ในพระพุทธศาสนา ดุจดวงจันทร์ที่ห้อมล้อมด้วยหมู่ดาว ย่อมงามเด่น อยู่บนท้องฟ้า ฉันนั้น

คัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะนั้น มีคัมภีร์ฎีกาและอนุฎีกาเป็นบริวาร ซึ่งพระโบราณาจารย์รจนาไว้ด้วยภาษาบาลีหลายคัมภีร์

ในคัมภีร์เหล่านั้น คัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหฎีกา พระมหาเถระผู้ไม่ปรากฏนามชาวลังกา รจนาไว้ เรียกว่า “โปราณิกฎีกา”, คัมภีร์อภิธัมมัตถวิภาวินีฎีกา พระสุมังคลสามิเถระศิษย์ของท่านพระสาริปุตตเถระผู้รจนาคัมภีร์สารัตถทีปนีฎีกา เป็นผู้รจนา, คัมภีร์สังเขปวัณณนาฎีกา พระธัมมเกตุเถระผู้ถูกขนานนามตามหมู่บ้านฉัปปฏะว่า ทุติยฉัปปฏเถระ เป็นผู้รจนา

เพราะฉะนั้น เมื่อคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคะนี้แล อาจารย์ฝ่ายบาลีของเราทั้งหลายได้ช่วยกันตรวจชำระหลายต่อหลายครั้ง และได้เทียบเคียงกับคัมภีร์เก่าแก่ต่างๆ ไว้เป็นอย่างดีแล้ว ชมรมนิรุตติศึกษาแห่งวัดมหาธาตุจึงได้จัดพิมพ์คัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะนี้ไว้ ในปีพุทธศักราช ๒๕๔๗ เพื่อเป็นคู่มือในการศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎก และเพื่อใช้เป็นหลักสูตรการ

ศึกษาบาลีใหญ่ชั้นนักศึกษาอีกด้วย

ขอขอบคุณและอนุโมทนา ในความตั้งใจสูงส่งดีงามของอาจารย์และศิษยานุศิษย์ ที่ได้ทุ่มเทกำลังกาย กำลังใจ และกำลังทรัพย์ ช่วยให้การจัดทำหนังสือนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี สาธุ สาธุ สาธุ

พระมหาสมปอง มุทิโต
ผอ.สถาบันบาลีใหญ่และพระไตรปิฎก
พุทธศักราช ๒๕๖๘

มาติกานุกฺกม

มาติกา **ปิฏฺฐงฺก**

๑. ปฐมปริจฺเฉท จิตฺตสงฺคหวิภาค

ภูมิเภทจิตฺต ๒
อกุสลจิตฺต ๒
อเหตุกจิตฺต ๓
โสภนจิตฺต ๓
กามาวจรโสภนจิตฺต ๔
รูปาวจรจิตฺต ๕
อรูปาวจรจิตฺต ๖
โลกุตฺตรจิตฺต ๖
จิตฺตคณนสงฺคห ๗
วิตฺถารคณน ๗

๒. ทุติยปริจฺเฉท เจตสิกสงฺคหวิภาค

สมฺปโยคลกฺขณ ๙
อญฺญสมานเจตสิก ๙
อกุสลเจตสิก ๙
โสภนเจตสิก ๙
สมฺปโยคนย ๑๐
อญฺญสมานเจตสิกสมฺปโยคน ๑๐
อกุสลเจตสิกสมฺปโยคนย ๑๑
โสภนเจตสิกสมฺปโยคน ๑๒
สงฺคหนย ๑๓

โลกุตฺตรจิตฺตสงฺคหนย ๑๓
มหคฺคตจิตฺตสงฺคหนย ๑๔
กามาวจรโสภนจิตฺตสงฺคหนย ๑๔
อกุสลจิตฺตสงฺคหนย ๑๕
อเหตุกจิตฺตสงฺคหนย ๑๖

๓. ตติยปริจฺเฉท ปกิณฺณกสงฺคหวิภาค

เวทนาสงฺคห ๑๘
เหตุสงฺคห ๑๙
กิจฺจสงฺคห ๑๙
ทฺวารสงฺคห ๒๑
อาลมฺพนสงฺคห ๒๒
วตฺถุสงฺคห ๒๔

๔. จตุตฺถปริจฺเฉท วีถิสงฺคหวิภาค

วิญฺญาณฉกฺก ๒๖
วีถิฉกฺก ๒๖
วีถิเภท ๒๗
ปญฺจทฺวารวีถิ ๒๗
มโนทฺวารวีถิ ปริตฺตชวนวาร ๒๘
อปฺปนาชวนวาร ๒๙
ตทารมฺมณนิยม ๒๙
ชวนนิย ๓๐
ปุคฺคลเภท ๓๑
ภูมิวิภาค ๓๒

๕. ปญฺจมปริจฺเฉท วีถิมุตฺตสงฺคหวิภาค

ภูมิจตุกฺก ๓๔
ปฏิสนฺธิจตุกฺก ๓๕
กมฺมจตุกฺก ๓๘
จุติปฏิสนฺธิกฺกม ๔๑

๖. ฉฏฺฐปริจฺเฉท รูปสงฺคหวิภาค

รูปสมุทฺเทส ๔๔
รูปวิภาค ๔๕
รูปสมุฏฺฐานนย ๔๖
กลาปโยชนา ๔๘
รูปปวตฺติกฺกม ๔๙
นิพฺพานเภท ๕๐

๗. สตฺตมปริจฺเฉท สมุจฺจยสงฺคหวิภาค

อกุสลสงฺคห ๕๒
มิสฺสกสงฺคห ๕๓
โพธิปกฺขิยสงฺคห ๕๕
สพฺพสงฺคห ๕๗

๘. อฏฺฐมปริจฺเฉท ปจฺจยสงฺคหวิภาค

ปฏิจฺจสมุปฺปาทนย ๕๙
ปฏฺฐานนย ๖๑
ปณฺณตฺติเภท ๖๔

๙. นวมปริจฺเฉท กมฺมฏฺฐานสงฺคหวิภาค

สมถกมฺมฏฺฐาน ๖๖
จริตเภท ๖๖
ภาวนาเภท ๖๖
นิมิตฺตเภท ๖๖
สปฺปายเภท ๖๗
ภาวนาเภท ๖๘
โคจรเภท ๖๙
วิปสฺสนากมฺมฏฺฐานวิสุทฺธิเภท ๗๑
วิโมกฺขเภท ๗๓
ปุคฺคลเภท ๗๔
สมาปตฺติเภท ๗๕
อุยฺโยชน ๗๖
นิคมน ๗๖
คาถานำ ปฐมาปาทานุกฺกมณิกา ๗๗
ปทานุกฺกมณิกา ๘๐

อภิธมฺมตฺถสงฺคโห

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

คนฺถารมฺภกถา

[๑] สมฺมาสมฺพุทฺธมตุลํ สสทฺธมฺมคณุตฺตมํ
อภิวาทิย ภาสิสฺสํ อภิธมฺมตฺถสงฺคหํ.

จตุปรมตฺถธมฺม

[๒] ตตฺถ วุตฺตาภิธมฺมตฺถา **จตุธา ปรมตฺถโต**
จิตฺตํ เจตสิกํ รูปํ นิพฺพานมิติ สพฺพถา.

---

๑. ปฐมปริจฺเฉท
จิตฺตสงฺคหวิภาค

ภูมิเภทจิตฺต

[๓] ตตฺถ **จิตฺตํ** ตาว จตุพฺพิธํ โหติ กามาวจรํ รูปาวจรํ อรูปาวจรํ โลกุตฺตรญฺเจติ.

อกุสลจิตฺต

[๔] ตตฺถ กตมํ **กามาวจรं**. โสมนสฺสสหคตํ ทิฏฺฐิคตสมฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกเมกํ, สสงฺขาริกเมกํ; โสมนสฺสสหคตํ ทิฏฺฐิคตวิปฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกเมกํ, สสงฺขาริกเมกํ; อุเปกฺขาสหคตํ ทิฏฺฐิคตสมฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกเมกํ, สสงฺขาริกเมกนฺติ อิมานิ **อฏฺฐปิ โลภสหคต-จิตฺตานิ** นาม.

[๕] โทมนสฺสสหคตํ ปฏิฆสมฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกเมกํ, สสงฺขาริก-เมกนฺติ อิมานิ **เทฺวปิ ปฏิฆจิตฺตานิ** นาม.

[๖] อุเปกฺขาสหคตํ วิจิกิจฺฉาสมฺปยุตฺตเมกํ, อุเปกฺขาสหคตํ อุทฺธจฺจสมฺปยุตฺตเมกนฺติ อิมานิ **เทฺวปิ โมมูหจิตฺตานิ** นาม.

[๗] อิจฺเจวํ สพฺพถาปิ **ทฺวาทสากุสลจิตฺตานิ** สมตฺตานิ.

[๘] อฏฺฐธา โลภมูลานิ โทสมูลานิ จ ทฺวิธา
โมหมูลานิ จ เทฺวติ ทฺวาทสากุสลา สิยุ.

อเหตุกจิตฺต

[๙] อุเปกฺขาสหคตํ จกฺขุวิญฺญาณํ, ตถา โสตวิญฺญาณํ, ฆานวิญฺญาณํ, ชิวฺหาวิญฺญาณํ, ทุกฺขสหคตํ กายวิญฺญาณํ, อุเปกฺขาสหคตํ สมฺปฏิจฺฉนจิตฺตํ, อุเปกฺขาสหคตํ สนฺตีรณจิตฺตญฺเจติ อิมานิ **สตฺตปิ อกุสลวิปากจิตฺตานิ** นาม.

[๑๐] อุเปกฺขาสหคตํ กุสลวิปากํ จกฺขุวิญฺญาณํ, ตถา โสตวิญฺญาณํ, ฆานวิญฺญาณํ, ชิวฺหาวิญฺญาณํ, สุขสหคตํ กายวิญฺญาณํ, อุเปกฺขาสหคตํ สมฺปฏิจฺฉนจิตฺตํ, โสมนสฺสสหคตํ สนฺตีรณจิตฺตํ, อุเปกฺขาสหคตํ สนฺตีรณจิตฺตญฺเจติ อิมานิ **อฏฺฐปิ กุสลวิปากาเหตุกจิตฺตานิ** นาม.

[๑๑] อุเปกฺขาสหคตํ ปญฺจทฺวาราวชฺชนจิตฺตํ, ตถา มโนทฺวาราวชฺชนจิตฺตํ, โสมนสฺสสหคตํ หสิตุปฺปาทจิตฺตญฺเจติ อิมานิ **ตีณิปิ อเหตุกกิริยจิตฺตานิ** นาม.

[๑๒] อิจฺเจวํ สพฺพถาปิ **อฏฺฐารสาเหตุกจิตฺตานิ** สมตฺตานิ.

[๑๓] สตฺตากุสลปากานิ ปุญฺญปากานิ อฏฺฐธา
กฺริยจิตฺตานิ ตีณีติ อฏฺฐารส อเหตุกา.

โสภนจิตฺต

[๑๔] ปาปาเหตุกมุตฺตานิ **โสภนานีติ** วุจฺจเร
เอกูนสฏฺฐิ จิตฺตานิ อเถกนวุตีปิ วา.

กามาวจรโสภนจิตฺต

[๑๕] โสมนสฺสสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกเมกํ, สสงฺขาริกเมกํ; โสมนสฺสสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกเมกํ, สสงฺขาริกเมกํ; อุเปกฺขาสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกเมกํ, สสงฺขาริกเมกํ; อุเปกฺขาสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกเมกํ, สสงฺขาริกเมกนฺติ อิมานิ **อฏฺฐปิ กามาวจรกุสลจิตฺตานิ** นาม.

[๑๖] โสมนสฺสสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกเมกํ, สสงฺขาริกเมกํ; โสมนสฺสสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกเมกํ, สสงฺขาริกเมกํ; อุเปกฺขาสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกเมกํ, สสงฺขาริกเมกํ; อุเปกฺขาสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกเมกํ, สสงฺขาริกเมกนฺติ อิมานิ **อฏฺฐปิ สเหตุกกามาวจรวิปากจิตฺตานิ** นาม.

[๑๗] โสมนสฺสสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกเมกํ, สสงฺขาริกเมกํ; โสมนสฺสสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกเมกํ, สสงฺขาริกเมกํ; อุเปกฺขาสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกเมกํ, สสงฺขาริกเมกํ; อุเปกฺขาสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกเมกํ, สสงฺขาริกเมกนฺติ อิมานิ **อฏฺฐปิ สเหตุกกามาวจรกิริยจิตฺตานิ** นาม.

[๑๘] อิจฺเจวํ สพฺพถาปิ จตุวีสติ **สเหตุกกามาวจรกุสลวิปากกิริยจิตฺตานิ** สมตฺตานิ.

[๑๙] เวทนาญาณสงฺขาร- เภเทน จตุวีสติ
สเหตุกามาวจร- ปุญฺญปากกฺริยา มตา.

[๒๐] กาเม เตวีส ปากานิ ปุญฺญาปุญฺญานิ วีสติ
เอกาทส กฺริยา เจติ จตุปญฺญาส สพฺพถา.

รูปาวจรจิตฺต

[๒๑] วิตกฺกวิจารปีติสุเขกคฺคตาสหิตํ ปฐมชฺฌานกุสลจิตฺตํ, วิจารปีติสุเขกคฺคตาสหิตํ ทุติยชฺฌานกุสลจิตฺตํ, ปีติสุเขกคฺคตาสหิตํ ตติยชฺฌานกุสลจิตฺตํ, สุเขกคฺคตาสหิตํ จตุตฺถชฺฌานกุสลจิตฺตํ, อุเปกฺเขกคฺคตาสหิตํ ปญฺจมชฺฌานกุสลจิตฺตญฺเจติ อิมานิ **ปญฺจปิ รูปาวจรกุสลจิตฺตานิ** นาม.

[๒๒] วิตกฺกวิจารปีติสุเขกคฺคตาสหิตํ ปฐมชฺฌานวิปากจิตฺตํ, วิจารปีติสุเขกคฺคตาสหิตํ ทุติยชฺฌานวิปากจิตฺตํ, ปีติสุเขกคฺคตาสหิตํ ตติยชฺฌานวิปากจิตฺตํ, สุเขกคฺคตาสหิตํ จตุตฺถชฺฌานวิปากจิตฺตํ, อุเปกฺเขกคฺคตาสหิตํ ปญฺจมชฺฌานวิปากจิตฺตญฺเจติ อิมานิ **ปญฺจปิ รูปาวจรวิปากจิตฺตานิ** นาม.

[๒๓] วิตกฺกวิจารปีติสุเขกคฺคตาสหิตํ ปฐมชฺฌานกิริยจิตฺตํ, วิจารปีติสุเขกคฺคตาสหิตํ ทุติยชฺฌานกิริยจิตฺตํ, ปีติสุเขกคฺคตาสหิตํ ตติยชฺฌานกิริยจิตฺตํ, สุเขกคฺคตาสหิตํ จตุตฺถชฺฌานกิริยจิตฺตํ, อุเปกฺเขกคฺคตาสหิตํ ปญฺจมชฺฌานกิริยจิตฺตญฺเจติ อิมานิ **ปญฺจปิ รูปาวจรกิริยจิตฺตานิ** นาม.

[๒๔] อิจฺเจวํ สพฺพถาปิ **ปนฺนรส รูปาวจรกุสลวิปากกิริยจิตฺตานิ** สมตฺตานิ.

[๒๕] ปญฺจธา ฌานเภเทน รูปาวจรมานสํ
ปุญฺญปากกฺริยาเภทา ตํ ปญฺจทสธา ภเว.

อรูปาวจรจิตฺต

[๒๖] อากาสานญฺจายตนกุสลจิตฺตํ วิญฺญาณญฺจายตนกุสลจิตฺตํ อากิญฺจญฺญายตนกุสลจิตฺตํ เนวสญฺญานาสญฺญายตนกุสลจิตฺตญฺเจติ อิมานิ **จตฺตาริปิ อรูปาวจรกุสลจิตฺตานิ** นาม.

[๒๗] อากาสานญฺจายตนวิปากจิตฺตํ วิญฺญาณญฺจายตนวิปาก-จิตฺตํ อากิญฺจญฺญายตนวิปากจิตฺตํ เนวสญฺญานาสญฺญายตนวิปาก-จิตฺตญฺเจติ อิมานิ **จตฺตาริปิ อรูปาวจรวิปากจิตฺตานิ** นาม.

[๒๘] อากาสานญฺจายตนกิริยจิตฺตํ วิญฺญาณญฺจายตนกิริยจิตฺตํ อากิญฺจญฺญายตนกิริยจิตฺตํ เนวสญฺญานาสญฺญายตนกิริยจิตฺตญฺเจติ อิมานิ **จตฺตาริปิ อรูปาวจรกิริยจิตฺตานิ** นาม.

[๒๙] อิจฺเจวํ สพฺพถาปิ **ทฺวาทส อรูปาวจรกุสลวิปากกิริย-จิตฺตานิ** สมตฺตานิ.

[๓๐] อาลมฺพนปฺปเภเทน จตุธารุปฺปมานสํ
ปุญฺญปากกฺริยาเภทา ปุน ทฺวาทสธา จิตฺตं.

โลกุตฺตรจิตฺต

[๓๑] โสตาปตฺติมคฺคจิตฺตํ สกทาคามิมคฺคจิตฺตํ อนาคามิมคฺคจิตฺตํ อรหตฺตมคฺคจิตฺตญฺเจติ อิมานิ **จตฺตาริปิ โลกุตฺตรกุสลจิตฺตานิ** นาม.

[๓๒] โสตาปตฺติผลจิตฺตํ สกทาคามิผลจิตฺตํ อนาคามิผลจิตฺตํ อรหตฺตผลจิตฺตญฺเจติ อิมานิ **จตฺตาริปิ โลกุตฺตรวิปากจิตฺตานิ** นาม.

[๓๓] อิจฺเจวํ สพฺพถาปิ **อฏฺฐ โลกุตฺตรกุสลวิปากจิตฺตานิ** สมตฺตานิ.

[๓๔] จตุมคฺคปฺปเภเทน จตุธา กุสลํ ตถา
ปากํ ตสฺส ผลตฺตาติ อฏฺฐธานุตฺตรํ มตํ.

จิตฺตคณนสงฺคห

[๓๕] ทฺวาทสากุสลาเนวํ กุสลาเนกวีสติ
ฉตฺตึเสว วิปากานิ กฺริยจิตฺตานิ วีสติ.

[๓๖] จตุปญฺญาสธา กาเม รูเป ปนฺนรสีริเย
จิตฺตานิ ทฺวาทสารุปฺเป อฏฺฐานุตฺตเร ตถา.

[๓๗] อิตฺถเมกูนนวุติ- ปเภทํ ปน มานสํ
เอกวีสสตํ วาถ วิภชนฺติ วิจกฺขณา.

วิตฺถารคณน

[๓๘] กถเมกูนนวุติวิธํ **จิตฺตํ เอกวีสสตํ** โหติ. วิตกฺกวิจารปีติสุเขกคฺคตาสหิตํ ปฐมชฺฌานโสตาปตฺติมคฺคจิตฺตํ, วิจารปีติสุเขกคฺคตาสหิตํ ทุติยชฺฌานโสตาปตฺติมคฺคจิตฺตํ, ปีติสุเขกคฺคตาสหิตํ ตติยชฺฌานโสตาปตฺติมคฺคจิตฺตํ, สุเขกคฺคตาสหิตํ จตุตฺถชฺฌานโสตาปตฺติมคฺคจิตฺตํ, อุเปกฺเขกคฺคตาสหิตํ ปญฺจมชฺฌานโสตาปตฺติมคฺคจิตฺตญฺเจติ อิมานิ **ปญฺจปิ โสตาปตฺติมคฺคจิตฺตานิ** นาม.

[๓๙] ตถา สกทาคามิอนาคามิอรหตฺตมคฺคจิตฺตานิ เจติ **สมวีสติ มคฺคจิตฺตานิ** นาม.

[๔๐] ตถา ผลจิตฺตานิ เจติ **สมจตฺตาลีส โลกุตฺตรจิตฺตานิ** ภวนฺตีติ.

[๔๑] ฌานงฺคโยคเภเทน กเตฺวเกกนฺตุ ปญฺจธา
วุจฺจตานุตฺตรํ จิตฺตํ จตฺตาลีสวิธนฺติ จ.

[๔๒] ยถา จ รูปาวจรํ คยฺหตานุตฺตรํ ตถา
ปฐมาทิฌานเภเท อารุปฺปญฺจาปิ ปญฺจเม.

เอกาทสวิธํ ตสฺมา ปฐมาทิกมีริตํ
ฌานเมเกกมนฺเต ตุ เตวีสติวิธํ ภเว.

[๔๓] สตฺตตึสวิธํ ปุญฺญํ ทฺวิปญฺญาสวิธํ ตถา
ปากมิจฺจาหุ จิตฺตานิ เอกวีสสตํ พุธา.

อิติ อภิธมฺมตฺถสงฺคเห จิตฺตสงฺคหวิภาโค นาม
ปฐโม ปริจฺเฉโท.

๒. ทุติยปริจฺเฉท
เจตสิกสงฺคหวิภาค

สมฺปโยคลกฺขณ

[๑] เอกุปฺปาทนิโรธา จ เอกาลมฺพนวตฺถุกา
เจโตยุตฺตา ทฺวิปญฺญาส ธมฺมา เจตสิกา มตา.

อญฺญสมานเจตสิก

[๒] กถํ ผสฺโส เวทนา สญฺญา เจตนา เอกคฺคตา ชีวิตินฺทฺริยํ มนสิกาโร เจติ สตฺติเม เจตสิกา **สพฺพจิตฺตสาธารณา** นาม.

[๓] วิตกฺโก วิจาโร อธิโมกฺโข วีริยํ ปีติ ฉนฺโท เจติ ฉ อิเม เจตสิกา **ปกิณฺณกา** นาม.

[๔] เอวมิเมเต เตรส เจตสิกา **อญฺญสมานา**ติ เวทิตพฺพา.

อกุสลเจตสิก

[๕] โมโห อหิริกํ อโนตฺตปฺปํ อุทฺธจฺจํ โลโภ ทิฏฺฐิ มาโน โทโส อิสฺสา มจฺฉริยํ กุกฺกุจฺจํ ถีนํ มิทฺธํ วิจิกิจฺฉา เจติ จุทฺทสิเม เจตสิกา **อกุสลา** นาม.

โสภนเจตสิก

[๖] สทฺธา สติ หิริ โอตฺตปฺปํ อโลโภ อโทโส ตตฺรมชฺฌตฺตตา กายปฺปสฺสทฺธิ จิตฺตปฺปสฺสทฺธิ กายลหุตา จิตฺตลหุตา กายมุทุตา จิตฺตมุทุตา กายกมฺมญฺญตา จิตฺตกมฺมญฺญตา กายปาคุญฺญตา

จิตฺตปาคุญฺญตา กายุชุกตา จิตฺตุชุกตา เจติ เอกูนวีสติเม เจตสิกา **โสภนสาธารณา** นาม.

[๗] สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมนฺโต สมฺมาอาชีโว เจติ ติสฺโส **วิรติโย** นาม.

[๘] กรุณา มุทิตา **อปฺปมญฺญาโย** นามาติ สพฺพถาปิ ปญฺญินฺทฺริเยน สทฺธึ ปญฺจวีสติเม เจตสิกา **โสภนา**ติ เวทิตพฺพา.

[๙] เอตฺตาวตา จ :-

เตรสญฺญสมานา จ จุทฺทสากุสลา ตถา
โสภนา ปญฺจวีสาติ ทฺวิปญฺญาส ปวุจฺจเร.

สมฺปโยคนย

[๑๐] เตสํ จิตฺตาวิยุตฺตานํ ยถาโยคมิโต ปรํ
จิตฺตุปฺปาเทสุ ปจฺเจกํ สมฺปโยโค ปวุจฺจติ.

[๑๑] สตฺต สพฺพตฺถ ยุชฺชนฺติ ยถาโยคํ ปกิณฺณกา
จุทฺทสากุสเลเสฺวว โสภเนเสฺวว โสภนา.

อญฺญสมานเจตสิกสมฺปโยคนย

[๑๒] กถํ **สพฺพจิตฺตสาธารณา** ตาว สตฺติเม เจตสิกา สพฺเพสุปิ เอกูนนวุติจิตฺตุปฺปาเทสุ ลพฺภนฺติ.

[๑๓] **ปกิณฺณเกสุ** ปน วิตกฺโก ตาว ทฺวิปญฺจวิญฺญาณวชฺชิต-กามาวจรจิตฺเตสุ เจว เอกาทสสุ ปฐมชฺฌานจิตฺเตสุ เจติ ปญฺจ-ปญฺญาสจิตฺเตสุ อุปฺปชฺชติ.

[๑๔] วิจาโร ปน เตสุ เจว เอกาทสสุ ทุติยชฺฌานจิตฺเตสุ จาติ ฉสฏฺฐิจิตฺเตสุ.

[๑๕] อธิโมกฺโข ทฺวิปญฺจวิญฺญาณวิจิกิจฺฉาสหคตวชฺชิตจิตฺเตสุ.

[๑๖] วีริยํ ปญฺจทฺวาราวชฺชนทฺวิปญฺจวิญฺญาณสมฺปฏิจฺฉนสนฺตีรณ-วชฺชิตจิตฺเตสุ.

[๑๗] ปีติ โทมนสฺสุเปกฺขาสหคตกายวิญฺญาณจตุตฺถชฺฌาน-วชฺชิตจิตฺเตสุ.

[๑๘] ฉนฺโท อเหตุกโมมูหวชฺชิตจิตฺเตสูติ.

[๑๙] เต ปน จิตฺตุปฺปาทา ยถากฺกมํ :-

ฉสฏฺฐิ ปญฺจปญฺญาส เอกาทส จ โสฬส
สตฺตติ วีสติ เจว ปกิณฺณกวิวชฺชิตา.

ปญฺจปญฺญาส ฉสฏฺฐิฏฺ- ฐสตฺตติ ติสตฺตติ
เอกปญฺญาส เจกูน- สตฺตติ สปกิณฺณกา.

อกุสลเจตสิกสมฺปโยคนย

[๒๐] **อกุสเลสุ** ปน โมโห อหิริกํ อโนตฺตปฺปํ อุทฺธจฺจญฺจาติ จตฺตาโรเม เจตสิกา สพฺพากุสลสาธารณา นาม, สพฺเพสุปิ ทฺวาทสากุสเลสุ ลพฺภนฺติ.

[๒๑] โลโภ อฏฺฐสุ โลภสหคตจิตฺเตเสฺวว ลพฺภติ.

[๒๒] ทิฏฺฐิ จตูสุ ทิฏฺฐิคตสมฺปยุตฺเตสุ.

[๒๓] มาโน จตูสุ ทิฏฺฐิคตวิปฺปยุตฺเตสุ.

[๒๔] โทโส อิสฺสา มจฺฉริยํ กุกฺกุจฺจญฺจาติ ทฺวีสุ ปฏิฆสมฺปยุตฺตจิตฺเตสุ.

[๒๕] ถินมิทฺธํ ปญฺจสุ สสงฺขาริกจิตฺเตสุ.

[๒๖] วิจิกิจฺฉา วิจิกิจฺฉาสหคตจิตฺเตเยวาติ.

[๒๗] สพฺพาปุญฺเญสุ จตฺตาโร โลภมูเล ตโย คตา
โทสมูเลสุ จตฺตาโร สสงฺขาเร ทฺวยํ ตถา.
วิจิกิจฺฉา วิจิกิจฺฉา- จิตฺเต จาติ จตุทฺทส
ทฺวาทสากุสเลเสฺวว สมฺปยุชฺชนฺติ ปญฺจธา.

โสภนเจตสิกสมฺปโยคนย

[๒๘] **โสภเนสุ** ปน โสภนสาธารณา ตาว เอกูนวีสติเม เจตสิกา สพฺเพสุปิ เอกูนสฏฺฐิโสภนจิตฺเตสุ สํวิชฺชนฺติ.

[๒๙] วิรตีโย ปน ติสฺโสปิ โลกุตฺตรจิตฺเตสุ สพฺพถาปิ นิยตา เอกโตว ลพฺภนฺติ, โลกิเยสุ ปน กามาจรกุสเลเสฺวว กทาจิ สนฺทิสฺสนฺติ วิสุํ วิสุํ.

[๓๐] อปฺปมญฺญาโย ปน ทฺวาทสสุ ปญฺจมชฺฌานวชฺชิตมหคฺคตจิตฺเตสุ เจว กามาวจรกุสเลสุ จ สเหตุกกามาวจรกิริยจิตฺเตสุ จาติ อฏฺฐวีสติจิตฺเตเสฺวว กทาจิ นานา หุตฺวา ชายนฺติ, อุเปกฺขาสหคเตสุ ปเนตฺถ กรุณามุทิตา น สนฺตีติ เกจิ วทนฺติ.

[๓๑] ปญฺญา ปน ทฺวาทสสุ ญาณสมฺปยุตฺตกามาวจรจิตฺเตสุ เจว สพฺเพสุปิ ปญฺจตึสมหคฺคตโลกุตฺตรจิตฺเตสุ จาติ สตฺตจตฺตาลีสจิตฺเตสุ สมฺปโยคํ คจฺฉตีติ.

[๓๒] เอกูนวีสติ ธมฺมา ชายนฺเตกูนสฏฺฐิสุ
ตโย โสฬสจิตฺเตสุ อฏฺฐวีสติยํ ทฺวยํ.
ปญฺญา ปกาสิตา สตฺต- จตฺตาลีสวิเธสุปิ
สมฺปยุตฺตา จตุเธวํ โสภเนเสฺวว โสภนา.

[๓๓] อิสฺสามจฺเฉรกุกฺกุจฺจ- วิรติกรุณาทโย
นานา กทาจิ มาโน จ ถินมิทฺธํ ตถา สห.

[๓๔] ยถาวุตฺตานุสาเรน เสสา **นิยตโยคิโน**
สงฺคหญฺจ ปวกฺขามิ เตสํ ทานิ ยถารหํ.

สงฺคหนย

[๓๕] ฉตฺตึสานุตฺตเร ธมฺมา ปญฺจตึส มหคฺคเต
อฏฺฐจตฺตาลีสาปิ ลพฺภนฺติ กามาวจรโสภเน.
สตฺตวีสติปุญฺญมฺหิ ทฺวาทสาเหตุเกติ จ
ยถาสมฺภวโยเคน ปญฺจธา ตตฺถ สงฺคโห.

โลกุตฺตรจิตฺตสงฺคหนย

[๓๖] กถํ **โลกุตฺตเรสุ** ตาว อฏฺฐสุ ปฐมชฺฌานิกจิตฺเตสุ อญฺญสมานา เตรส เจตสิกา อปฺปมญฺญาวชฺชิตา เตวีสติ โสภน-เจตสิกา เจติ ฉตฺตึส ธมฺมา สงฺคหํ คจฺฉนฺติ, ตถา ทุติยชฺฌานิก-จิตฺเตสุ วิตกฺกวชฺชา, ตติยชฺฌานิกจิตฺเตสุ วิตกฺกวิจารวชฺชา, จตุตฺถชฺฌานิกจิตฺเตสุ วิตกฺกวิจารปีติวชฺชา, ปญฺจมชฺฌานิกจิตฺเตสุปิ อุเปกฺขาสหคตา เต เอว สงฺคยฺหนฺตีติ สพฺพถาปิ อฏฺฐสุ โลกุตฺตร-จิตฺเตสุ ปญฺจกชฺฌานวเสน ปญฺจธาว สงฺคโห โหตีติ.

[๓๗] ฉตฺตึส ปญฺจตึส จ จตุตฺตึส ยถากฺกมํ
เตตฺตึสทฺวยมิจฺเจวํ ปญฺจธานุตฺตเร จิตา.

มหคฺคตจิตฺตสงฺคหนย

[๓๘] **มหคฺคเตสุ** ปน ตีสุ ปฐมชฺฌานิกจิตฺเตสุ ตาว อญฺญสมานา เตรส เจตสิกา, วิรติตฺตยวชฺชิตา® ทฺวาวีสติ โสภนเจตสิกา เจติ ปญฺจตึส ธมฺมา สงฺคหํ คจฺฉนฺติ, กรุณามุทิตา ปเนตฺถ ปจฺเจกเมว โยเชตพฺพา, ตถา ทุติยชฺฌานิกจิตฺเตสุ วิตกฺกวชฺชา, ตติยชฺฌานิกจิตฺเตสุ วิตกฺกวิจารวชฺชา, จตุตฺถชฺฌานิกจิตฺเตสุ วิตกฺกวิจารปีติวชฺชา, ปญฺจมชฺฌานิกจิตฺเตสุ ปน ปนฺนรสสุ อปฺปมญฺญาโย น ลพฺภนฺตีติ สพฺพถาปิ สตฺตวีสติมหคฺคตจิตฺเตสุ ปญฺจกชฺฌานวเสน ปญฺจธาว สงฺคโห โหตีติ.

[๓๙] ปญฺจตึส จตุตฺตึส เตตฺตึส จ ยถากฺกมํ
พาตฺตึส เจว ตีเสติ ปญฺจธาว มหคฺคเต.

กามาวจรโสภนจิตฺตสงฺคหนย

[๔๐] **กามาวจรโสภเนสุ** ปน กุสเลสุ ตาว ปฐมทฺวเย อญฺญสมานา เตรส เจตสิกา, ปญฺจวีสติ โสภนเจตสิกา เจติ อฏฺฐตึส ธมฺมา สงฺคหํ คจฺฉนฺติ, อปฺปมญฺญาวิรตีโย ปเนตฺถ ปญฺจปิ ปจฺเจกเมว โยเชตพฺพา, ตถา ทุติยทฺวเย ญาณวชฺชิตา, ตติยทฺวเย ญาณสมฺปยุตฺตา ปีติวชฺชิตา, จตุตฺถทฺวเย ญาณปีติวชฺชิตา, เต เอว สงฺคยฺหนฺติ กิริยจิตฺเตสุปิ วิรติวชฺชิตา, ตเถว จตูสุปิ ทุเกสุ จตุธาว สงฺคยฺหนฺติ. ตถา วิปาเกสุ จ อปฺปมญฺญาวิรติวชฺชิตา เต เอว

สงฺคยฺหนฺตีติ สพฺพถาปิ จตุวีสติกามาวจรโสภนจิตฺเตสุ ทุกวเสน ทฺวาทสธาว สงฺคโห โหตีติ.

[๔๑] อฏฺจตฺตึส สตฺตตึส ทฺวยํ ฉตฺตึสกํ สุเภ
ปญฺจตึส จตุตฺตึส ทฺวยํ เตตฺตึสกํ กฺริเย.

เตตฺตึส ปาเก พาตฺตึส ทฺวเยกตึสกํ ภเว
สเหตุกามาวจร- ปุญฺญปากกฺริยามเน.

[๔๒] น วิชฺชนฺเตตฺถ วิรตี กฺริเยสุ[๑] จ มหคฺคเต
อนุตฺตเร อปฺปมญฺญา กามปาเก ทฺวยํ ตถา.

อนุตฺตเร ฌานธมฺมา อปฺปมญฺญา จ มชฺฌิเม
วิรตี ญาณปีติ จ ปริตฺเตสุ วิเสสกา.

อกุสลจิตฺตสงฺคหนย

[๔๓] **อกุสเลสุ** ปน โลภมูเลสุ ตาว ปฯเม อสงฺขาริเก อญฺญสมานา เตรส เจตสิกา, อกุสลสาธารณา จตฺตาโร เจติ สตฺตรส โลภทิฏฺีหิ สทฺธึ เอกูนวีสติ ธมฺมา สงฺคหํ คจฺฉนฺติ.

[๔๔] ตเถว ทุติเย อสงฺขาริเก โลภมาเนน.

[๔๕] ตติเย ตเถว ปีติวชฺชิตา โลภทิฏฺีหิ สห อฏฺ จารส.

[๔๖] จตุตฺเถ ตเถว โลภมาเนน.

[๔๗] ปญฺจเม ปน ปฏิฆสมฺปยุตฺเต อสงฺขาริเก โทโส อิสฺสา มจฺฉริยํ กุกฺกุจฺจญฺจาติ จตูหิ สทฺธึ ปีติวชฺชิตา, เต เอว วีสติ ธมฺมา สงฺคยฺหนฺติ, อิสฺสามจฺฉริยกุกฺกุจฺจานิ ปเนตฺถ ปจฺเจกเมว โยเชตพฺพานิ.

[๔๘] สสงฺขาริกปญฺจเกปิ ตเถว ถินมิทฺเธน วิเสเสตฺวา โยเชตพฺพา.

[๔๙] ฉนฺทปีติวชฺชิตา ปน อญฺญสมานา เอกาทส, อกุสล-สาธารณา จตฺตาโร จาติ ปนฺนรส ธมฺมา อุทฺธจฺจสหคเต สมฺปยุชฺชนฺติ.

[๕๐] วิจิกิจฺฉาสหคตจิตฺเต จ อธิโมกฺขวิรหิตา วิจิกิจฺฉาสหคตา ตเถว ปนฺนรส ธมฺมา สมุปลพฺภนฺตีติ สพฺพถาปิ ทฺวาทสากุส-ลจิตฺตุปฺปาเทสุ ปจฺเจกํ โยชิยมานาปิ คณนวเสน สตฺตธาว สงฺคหิตา ภวนฺตีติ.

[๕๑] เอกูนวีสาฏฺฐารส วีเสกวีส วีสติ
ทฺวาวีส ปนฺนรเสติ สตฺตธากุสเล จิตา.

[๕๒] สาธารณา จ จตฺตาโร สมานา จ ทสาปเร
จุทฺทเสเต ปวุจฺจนฺติ สพฺพากุสลโยคิโน.

อเหตุกจิตฺตสงฺคหนย

[๕๓] **อเหตุเกสุ** ปน หสนจิตฺเต ตาว ฉนฺทวชฺชิตา อญฺญสมานา ทฺวาทส ธมฺมา สงฺคหํ คจฺฉนฺติ.

[๕๔] ตถา โวฏฺฐพฺพเน ฉนฺทปีติวชฺชิตา.

[๕๕] สุขสนฺตีรเณ ฉนฺทวีริยวชฺชิตา.

[๕๖] มโนธาตุตฺติกาเหตุกปฏิสนฺธิยุคเฬ ฉนฺทปีติวีริยวชฺชิตา.

[๕๗] ทฺวิปญฺจวิญฺญาเณ ปกิณฺณกวชฺชิตา เตเยว สงฺคยฺหนฺตีติ

สพฺพถาปิ อฏฺฐารสสุ อเหตุเกสุ คณนวเสน จตุธาว สงฺคโห โหตีติ.

[๕๘] ทฺวาทเสกาทส ทส สตฺต จาติ จตุพฺพิโธ
อฏฺฐารสาเหตุเกสุ จิตฺตุปฺปาเทสุ สงฺคโห.

[๕๙] อเหตุเกสุ สพฺพตฺถ สตฺต เสสา ยถารหํ
อิติ วิตฺถารโต วุตฺโต เตตฺตึสวิธสงฺคโห.

[๖๐] อิตฺถํ จิตฺตาวิยุตฺตานํ สมฺปโยคญฺจ สงฺคหํ
ญตฺวา เภทํ ยถาโยคํ จิตฺเตน สมมุทฺทิเส.

อิติ อภิธมฺมตฺถสงฺคเห เจตสิกสงฺคหวิภาโค นาม
ทุติโย ปริจฺเฉโท.

๓. ตติยปริจฺเฉท
ปกิณฺณกสงฺคหวิภาค

[๑] สมฺปยุตฺตา ยถาโยคํ เตปญฺญาส สภาวโต
จิตฺตเจตสิกา ธมฺมา เตสํ ทานิ ยถารหํ.

[๒] เวทนาเหตุโต กิจฺจ- ทฺวาราลมฺพนวตฺถุโต
จิตฺตุปฺปาทวเสเนว สงฺคโห นาม นียเต.

เวทนาสงฺคห

[๓] ตตฺถ **เวทนาสงฺคเห** ตาว ติวิธา เวทนา สุขํ ทุกฺขํ อทุกฺขมสุขา เจติ, สุขํ ทุกฺขํ โสมนสฺสํ โทมนสฺสํ อุเปกฺขาติ จ เภเทน ปน ปญฺจธา โหติ.

[๔] ตตฺถ สุขสหคตํ กุสลวิปากํ กายวิญฺญาณเมกเมว, ตถา ทุกฺขสหคตํ อกุสลวิปากํ.

[๕] โสมนสฺสสหคตจิตฺตานิ ปน โลภมูลานิ จตฺตาริ ทฺวาทส กามาวจรโสภนานิ สุขสนฺตีรณหสนานิ จ เทฺวติ อฏฺฐารส กามาวจร-โสมนสฺสสหคตจิตฺตานิ เจว ปฐมทุติยตติยจตุตฺถชฺฌานสงฺขาตานิ จตุจตฺตาลีส มหคฺคตโลกุตฺตรจิตฺตานิ เจติ ทฺวาสฏฺฐ วิธานิ ภวนฺติ.

[๖] โทมนสฺสสหคตจิตฺตานิ ปน เทฺว ปฏิฆสมฺปยุตฺตจิตฺตาเนว.

[๗] เสสานิ สพฺพานิปิ ปญฺจปญฺญาส อุเปกฺขาสหคตจิตฺตาเนวาติ.

[๘] สุขํ ทุกฺขมุเปกฺขาติ ติวิธา ตตฺถ เวทนา
โสมนสฺสํ โทมนสฺส มิติ เภเทน ปญฺจธา.

[๙] สุขเมกตฺถ ทุกฺขญฺจ โทมนสฺสํ ทฺวเย จิตฺ
ทฺวาสฏฺฐีสุ โสมนสฺสํ ปญฺจปญฺญาสเกตรา.

เหตุสงฺคห

[๑๐] **เหตุสงฺคเห** เหตู นาม โลโภ โทโส โมโห อโลโภ อโทโส อโมโห เจติ ฉพฺพิธา ภวนฺติ.

[๑๑] ตตฺถ ปญฺจทฺวาราวชฺชนทฺวิปญฺจวิญฺญาณสมฺปฏิจฺฉน-สนฺตีรณโวฏฺฐพฺพนหสนวเสน อเหตุกจิตฺตานิ นาม.

[๑๒] เสสานิ สพฺพานิปิ เอกสตฺตติ จิตฺตานิ สเหตุกาเนว.

[๑๓] ตตฺถาปิ เทฺว โมมูหจิตฺตานิ เอกเหตุกานิ.

[๑๔] เสสานิ ทส อกุสลจิตฺตานิ เจว ญาณวิปฺปยุตฺตานิ ทฺวาทส กามาวจรโสภนานิ เจติ ทฺวาวีสติ ทฺวิเหตุกจิตฺตานิ.

[๑๕] ทฺวาทส ญาณสมฺปยุตฺตกามาวจรโสภนานิ เจว ปญฺจตึส มหคฺคตโลกุตฺตรจิตฺตานิ เจติ สตฺตจตฺตาลีส ติเหตุกจิตฺตานีติ.

[๑๖] โลโภ โทโส จ โมโห จ เหตู อกุสลา ตโย
อโลภาโทสาโมหา จ กุสลาพฺยากตา ตถา.

[๑๗] อเหตุกาฏฺฐารเสก- เหตุกา เทฺว ทฺวาวีสติ
ทฺวิเหตุกา มตา สตฺต- จตฺตาลีส ติเหตุกา.

กิจฺจสงฺคห

[๑๘] **กิจฺจสงฺคเห** กิจฺจานิ นาม ปฏิสนฺธิภวงฺคาวชฺชนทสฺสน-สวนฆายนสายนผุสนสมฺปฏิจฺฉนสนฺตีรณโวฏฺฐพฺพนชวนตทารมฺมณ-จุติวเสน จุทฺทสวิธานิ ภวนฺติ.

[๑๙] ปฏิสนฺธิภวงฺคาวชฺชนปญฺจวิญฺญาณฏฺฐานาทิวเสน ปน เตสํ ทสธา ฐานเภโท เวทิตพฺโพ.

[๒๐] ตตฺถ เทฺว อุเปกฺขาสหคตสนฺตีรณานิ เจว อฏฺฐ มหาวิปากานิ จ นว รูปารูปวิปากานิ เจติ เอกูนวีสติ จิตฺตานิ ปฏิสนฺธิภวงฺคจุติกิจฺจานิ นาม.

[๒๑] อาวชฺชนกิจฺจานิ ปน เทฺว.

[๒๒] ตถา ทสฺสนสวนฆายนสายนผุสนสมฺปฏิจฺฉนกิจฺจานิ จ.

[๒๓] ตีณิ สนฺตีรณกิจฺจานิ.

[๒๔] มโนทฺวาราวชฺชนเมว ปญฺจทฺวาเร โวฏฺฐพฺพนกิจฺจํ สาเธติ.

[๒๕] อาวชฺชนทฺวยวชฺชิตานิ กุสลากุสลผลกิริยจิตฺตานิ ปญฺจ-ปญฺญาส ชวนกิจฺจานิ.

[๒๖] อฏฺฐ[๑] มหาวิปากานิ เจว สนฺตีรณตฺตยญฺเจติ เอกาทส ตทารมฺมณกิจฺจานิ.

[๒๗] เตสุ ปน เทฺว อุเปกฺขาสหคตสนฺตีรณจิตฺตานิ ปฏิสนฺธิ-ภวงฺคจุติตทารมฺมณสนฺตีรณวเสน ปญฺจกิจฺจานิ นาม.

[๒๘] มหาวิปากานิ อฏฺฐ ปฏิสนฺธิภวงฺคจุติตทารมฺมณวเสน จตุกิจฺจานิ นาม.

[๒๙] มหคฺคตวิปากานิ นว ปฏิสนฺธิภวงฺคจุติวเสน ติกิจฺจานิ นาม.

[๓๐] โสมนสฺสสหคตสนฺตีรณํ สนฺตีรณตทารมฺมณวเสน ทุกิจฺจํ.

[๓๑] ตถา โวฏฺฐพฺพนํ โวฏฺฐพฺพนาวชฺชนวเสน.

[๓๒] เสสานิ ปน สพฺพานิปิ ชวนมโนธาตุตฺติกทฺวิปญฺจ-วิญฺญาณานิ ยถาสมฺภวเมกกิจฺจานีติ.

[๓๓] ปฏิสนฺธาทโย นาม- กิจฺจเภเทน จุทฺทส
ทสธา ฐานเภเทน จิตฺตุปฺปาทา ปกาสิตา.

[๓๔] อฏฺฐสฏฺฐิ ตถา เทฺว จ นวาฏฺฐ เทฺว ยถากฺกมํ
เอกทฺวิติจตุปญฺจ- กิจฺจฐานานิ นิทฺทิเส.

ทฺวารสงฺคห

[๓๕] **ทฺวารสงฺคเห** ทฺวารานิ นาม จกฺขุทฺวารํ โสตทฺวารํ ฆานทฺวารํ ชิวฺหาทฺวารํ กายทฺวารํ มโนทฺวารญฺเจติ ฉพฺพิธานิ ภวนฺติ.

[๓๖] ตตฺถ จกฺขุเมว จกฺขุทฺวารํ.

[๓๗] ตถา โสตาทโย โสตทฺวาราทีนิ.

[๓๘] มโนทฺวารํ ปน ภวงฺคนฺติ ปวุจฺจติ.

[๓๙] ตตฺถ ปญฺจทฺวาราวชฺชนจกฺขุวิญฺญาณสมฺปฏิจฺฉนสนฺตีรณ-โวฏฺฐพฺพนกามาวจรชวนตทารมฺมณวเสน ฉจตฺตาลีส จิตฺตานิ จกฺขุทฺวาเร ยถารหํ อุปฺปชฺชนฺติ, ตถา ปญฺจทฺวาราวชฺชนโสต-วิญฺญาณาทิวเสน โสตทฺวาราทีสุปิ ฉจตฺตาลีเสว ภวนฺตีติ สพฺพถาปิ ปญฺจทฺวาเร จตุปญฺญาส จิตฺตานิ กามาวจราเนว.

[๔๐] มโนทฺวาเร ปน มโนทฺวาราวชฺชนปญฺจปญฺญาสชวน-ตทารมฺมณวเสน สตฺตสฏฺฐิ จิตฺตานิ ภวนฺติ.

[๔๑] เอกูนวีสติ ปฏิสนฺธิภวงฺคจุติวเสน ทฺวารวิมุตฺตานิ.

[๔๒] เตสุ ปน ปญฺจวิญฺญาณานิ เจว มหคฺคตโลกุตฺตรชวนานิ เจติ ฉตฺตึส ยถารหเมกทฺวาริกจิตฺตานิ นาม.

[๔๓] มโนธาตุตฺติกํ ปน ปญฺจทฺวาริกํ.

[๔๔] สุขสนฺตีรณโวฏฺฐพฺพนกามาวจรชวนานิ ฉทฺวาริกจิตฺตานิ.

[๔๕] อุเปกฺขาสหคตสนฺตีรณมหาวิปากานิ ฉทฺวาริกานิ เจว ทฺวารวิมุตฺตานิ จ.

[๔๖] มหคฺคตวิปากานิ ทฺวารวิมุตฺตาเนวาติ.

[๔๗] เอกทฺวาริกจิตฺตานิ ปญฺจฉทฺวาริกานิ จ
ฉทฺวาริกวิมุตฺตานิ วิมุตฺตานิ จ สพฺพถา.
ฉตฺตึสติ ตถา ตีณิ เอกตึส ยถากฺกมํ
ทสธา นวธา เจติ ปญฺจธา ปริทีปเย.

อาลมฺพนสงฺคห

[๔๘] **อาลมฺพนสงฺคเห** อารมฺมณานิ[๑] นาม รูปารมฺมณํ สทฺทารมฺมณํ คนฺธารมฺมณํ รสารมฺมณํ โผฏฺฐพฺพารมฺมณํ ธมฺมารมฺมณญฺเจติ ฉพฺพิธานิ ภวนฺติ.

[๔๙] ตตฺถ รูปเมว รูปารมฺมณํ, ตถา สทฺทาทโย สทฺทา-รมฺมณาทีนิ.

[๕๐] ธมฺมารมฺมณํ ปน ปสาทสุขุมรูปจิตฺตเจตสิกนิพฺพาน-ปญฺญตฺติวเสน ฉธา สงฺคยฺหติ.

[๕๑] ตตฺถ จกฺขุทฺวาริกจิตฺตานํ สพฺเพสมฺปิ รูปเมว อารมฺมณํ, ตญฺจ ปจฺจุปฺปนฺนํ.[๒] ตถา โสตทฺวาริกจิตฺตาทีนมฺปิ สทฺทาทีนิ, ตานิ จ ปจฺจุปฺปนฺนานิเยว.

[๕๒] มโนทฺวาริกจิตฺตานํ ปน ฉพฺพิธมฺปิ ปจฺจุปฺปนฺนมตีตํ อนาคตํ กาลวิมุตฺตญฺจ ยถารหมารมฺมณํ โหติ.

[๕๓] ทฺวารวิมุตฺตานญฺจ ปฏิสนฺธิภวงฺคจุติสงฺขาตานํ ฉพฺพิธมฺปิ ยถาสมฺภวํ เยภุยฺเยน ภวนฺตเร ฉทฺวารคฺคหิตํ ปจฺจุปฺปนฺนมตีตํ. ปญฺญตฺติภูตํ วา กมฺมกมฺมนิมิตฺตคตินิมิตฺตสมฺมตํ อารมฺมณํ โหติ.

[๕๔] เตสุ จกฺขุวิญฺญาณาทีนิ ยถากฺกมํ รูปาทิเอเกกา-รมฺมณาเนว.

[๕๕] มโนธาตุตฺติกํ รูปาทิปญฺจารมฺมณํ.

[๕๖] เสสานิ กามาวจรวิปากานิ หสนจิตฺตญฺเจติ สพฺพถาปิ กามาวจรารมฺมณาเนว.

[๕๗] อกุสลานิ เจว ญาณวิปฺปยุตฺตกามาวจรชวนานิ เจติ โลกุตฺตรวชฺชิตสพฺพารมฺมณานิ.

[๕๘] ญาณสมฺปยุตฺตกามาวจรกุสลานิ เจว ปญฺจมชฺฌานสงฺขาตํ อภิญฺญากุสลญฺเจติ อรหตฺตมคฺคผลวชฺชิตสพฺพารมฺมณานิ.

[๕๙] ญาณสมฺปยุตฺตกามาวจรกิริยานิ เจว กิริยาภิญฺญา-โวฏฺฐพฺพนญฺเจติ สพฺพถาปิ สพฺพารมฺมณานิ.

[๖๐] อารุปฺเปสุ ทุติยจตุตฺถานิ มหคฺคตารมฺมณานิ.

[๖๑] เสสานิ ปน มหคฺคตจิตฺตานิ สพฺพานิปิ ปญฺญตฺตา-รมฺมณานิ.

[๖๒] โลกุตฺตรจิตฺตานิ นิพฺพานารมฺมณานีติ.

[๖๓] ปญฺจวีส ปริตฺตมฺหิ ฉ จิตฺตานิ มหคฺคเต
เอกวีสติ โวหาเร อฏฺ นิพฺพานโคจเร.
วีสานุตฺตรมุตฺตมฺหิ อคฺคมคฺคผลุชฺฌิเต
ปญฺจ สพฺพตฺถ ฉจฺเจติ สตฺตธา ตตฺถ สงฺคโห.

วตฺถุสงฺคห

[๖๔] **วตฺถุสงฺคเห** วตฺถูนิ นาม จกฺขุโสตฆานชิวฺหากาย-หทยวตฺถุ เจติ ฉพฺพิธานิ ภวนฺติ.

[๖๕] ตานิ กามโลเก สพฺพานิปิ ลพฺภนฺติ.

[๖๖] รูปโลเก ปน ฆานาทิตฺตยं นตฺถิ.

[๖๗] อรูปโลเก ปน สพฺพานิปิ น สංวิชฺชนฺติ.

[๖๘] ตตฺถ ปญฺจวิญฺญาณธาตุโย ยถากฺกมं เอกนฺเตน ปญฺจ ปสาทวตฺถูนิ นิสฺสาเยว ปวตฺตนฺติ.

[๖๙] ปญฺจทฺวาราวชฺชนสมฺปฏิจฺฉนสงฺขาตา ปน มโนธาตุ จ หทยं นิสฺสิตาเยว ปวตฺตนฺติ.

[๗๐] อวเสสา[๑] ปน มโนวิญฺญาณธาตุสงฺขาตา จ สนฺตีรณ-มหาวิปากปฏิฆทฺวยปญฺจมมคฺคหสนรูปาวจรวเสน หทยं นิสฺสาเยว ปวตฺตนฺติ.

[๗๑] อวเสสา กุสลากุสลกิริยานุตฺตรวเสน ปน นิสฺสาย วา อนิสฺสาย วา.

[๗๒] อารุปฺปวิปากวเสน หทยं อนิสฺสาเยวาติ.

[๗๓] ฉวตฺถุ นิสฺสิตา กาเม สตฺต รูเป จตุพฺพิธา
ติวตฺถุ นิสฺสิตารุปฺเป ธาเตฺวกา นิสฺสิตา มตา.

[๗๔] เตจตฺตาลีส นิสฺสาย เทฺวจตฺตาลีส ชายเร
นิสฺสาย จ อนิสฺสาย ปาการุปฺปา อนิสฺสิตา.

อิติ อภิธมฺมตฺถสงฺคเห ปกิณฺณกสงฺคหวิภาโค นาม
ตติโย ปริจฺเฉโท.

๔. จตุตฺถปริจฺเฉท
วีถิสงฺคหวิภาค

[๑] จิตฺตุปฺปาทานมิจฺเจวํ กตฺวา สงฺคหมุตฺตรํ
ภูมิปุคฺคลเภเทน ปุพฺพาปรนิยามิตํ.
ปวตฺติสงฺคหํ นาม ปฏิสนฺธิปวตฺติยํ
ปวกฺขามิ สมาเสน ยถาสมฺภวโต กถํ.

[๒] ฉ วตฺถูนิ ฉ ทฺวารานิ ฉ อารมฺมณานิ ฉ วิญฺญาณานิ ฉ วีถิโย ฉธา วิสยปฺปวตฺติ เจติ วีถิสงฺคเห ฉ ฉกฺกานิ เวทิตพฺพานิ.

[๓] วีถิมุตฺตานํ ปน กมฺมกมฺมนิมิตฺตคตินิมิตฺตวเสน ติวิธา โหติ วิสยปฺปวตฺติ.

[๔] ตตฺถ วตฺถุทฺวารารมฺมณานิ ปุพฺเพ วุตฺตนยาเนว.

วิญฺญาณฉกฺก

[๕] จกฺขุวิญฺญาณํ โสตวิญฺญาณํ ฆานวิญฺญาณํ ชิวฺหาวิญฺญาณํ กายวิญฺญาณํ มโนวิญฺญาณญฺเจติ ฉ วิญฺญาณานิ.

วีถิฉกฺก

[๖] **ฉ[๑] วีถิโย** ปน จกฺขุทฺวารวีถิ โสตทฺวารวีถิ ฆานทฺวารวีถิ ชิวฺหาทฺวารวีถิ กายทฺวารวีถิ มโนทฺวารวีถิ เจติ ทฺวารวเสน วา, จกฺขุวิญฺญาณวีถิ โสตวิญฺญาณวีถิ ฆานวิญฺญาณวีถิ ชิวฺหา-วิญฺญาณวีถิ กายวิญฺญาณวีถิ มโนวิญฺญาณวีถิ เจติ วิญฺญาณ-วเสน วา ทฺวารปฺปวตฺตา จิตฺตปฺปวตฺติโย โยเชตพฺพา.

วีถิเภท

[๗] อติมหนฺตํ มหนฺตํ ปริตฺตํ อติปริตฺตญฺเจติ ปญฺจทฺวาเร, มโนทฺวาเร ปน วิภูตมวิภูตญฺเจติ ฉธา วิสยปฺปวตฺติ เวทิตพฺพา.

ปญฺจทฺวารวีถิ

[๘] กถํ อุปฺปาทฐิติภงฺควเสน ขณตฺตยํ เอกจิตฺตกฺขณํ นาม.

[๙] ตานิ ปน สตฺตรส จิตฺตกฺขณานิ รูปธมฺมานมายู.

[๑๐] เอกจิตฺตกฺขณาตีตานิ วา พหุจิตฺตกฺขณาตีตานิ วา จิตฺติปฺปตฺตาเนว ปญฺจารมฺมณานิ ปญฺจทฺวาเร อาปาถมาคจฺฉนฺติ. ตสฺมา ยทิ เอกจิตฺตกฺขณาตีตํ รูปารมฺมณํ จกฺขุสฺส อาปาถมาคจฺฉติ, ตโต ทฺวิกฺขตฺตุํ ภวงฺเค จลิเต ภวงฺคโสตํ โวจฺฉินฺทิตฺวา ตเมว รูปารมฺมณํ อาวชฺชนฺตํ ปญฺจทฺวาราวชฺชนจิตฺตํ อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌติ, ตโต ตสฺสานนฺตรํ ตเมว รูปํ ปสฺสนฺตํ จกฺขุวิญฺญาณํ, สมฺปฏิจฺฉนฺตํ สมฺปฏิจฺฉนจิตฺตํ, สนฺตีรยมานํ สนฺตีรณจิตฺตํ, ววตฺถเปนฺตํ โวฏฺฐพฺพนจิตฺตญฺเจติ ยถากฺกมํ อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌนฺติ, ตโต ปรํ เอกูนตึสกามาวจรชวเนสุ ยํ กิญฺจิ ลทฺธปจฺจยํ เยภุยฺเยน สตฺตกฺขตฺตุํ ชวติ, ชวนานุพนฺธานิ จ เทฺว ตทารมฺมณปากานิ ยถารหํ ปวตฺตนฺติ, ตโต ปรํ ภวงฺคปาโต.

[๑๑] เอตฺตาวตา จุทฺทส วีถิจิตฺตุปฺปาทา, เทฺว ภวงฺคจลนานิ, ปุพฺเพวาตีตกเมกจิตฺตกฺขณนฺติ กตฺวา สตฺตรส จิตฺตกฺขณานิ ปริปูเรนฺติ, ตโต ปรํ นิรุชฺฌติ, อารมฺมณเมตํ **อติมหนฺตํ** นาม โคจรํ.

[๑๒] ยาว ตทารมฺมณุปฺปาทา ปน อปฺปโหนฺตาตีตกมาปาถมาคตํ อารมฺมณํ **มหนฺตํ** นาม, ตตฺถ ชวนาวสาเน ภวงฺคปาโตว

โหติ, นตฺถิ ตทารมฺมณุปฺปาโท.

[๑๓] ยาว ชวนุปฺปาทาปิ อปฺปโหนฺตาตีตกมาปาถมาคตํ อารมฺมณํ **ปริตฺตํ** นาม, ตตฺถ ชวนมฺปิ อนุปฺปชฺชิตฺวา ทฺวตฺติกฺขตฺตุํ โวฏฺฐพฺพนเมว ปวตฺตติ, ตโต ปรํ ภวงฺคปาโตว โหติ.

[๑๔] ยาว โวฏฺฐพฺพนุปฺปาทา จ ปน อปฺปโหนฺตาตีตกมาปาถมาคตํ นิโรธาสนฺนมารมฺมณํ **อติปริตฺตํ** นาม, ตตฺถ ภวงฺคจลนเมว โหติ, นตฺถิ วีถิจิตฺตุปฺปาโท.

[๑๕] อิจฺเจวํ จกฺขุทฺวาเร. ตถา โสตทฺวาราทีสุ เจติ สพฺพถาปิ ปญฺจทฺวาเร ตทารมฺมณชวนโวฏฺฐพฺพนโมฆวารสงฺขาตานํ จตุนฺนํ วารานํ ยถากฺกมํ อารมฺมณภูตา วิสยปฺปวตฺติ จตุธา เวทิตพฺพา.

[๑๖] วีถิจิตฺตานิ สตฺเตว จิตฺตุปฺปาทา จตุทฺทส
จตุปญฺญาส วิตฺถารา ปญฺจทฺวาเร ยถารหํ.

อยเมตฺถ ปญฺจทฺวาเร วีถิจิตฺตปฺปวตฺตินโย.

มโนทฺวารวีถิ ปริตฺตชวนวาร

[๑๗] **มโนทฺวาเร** ปน ยทิ วิภูตมารมฺมณํ อาปาถมาคจฺฉติ, ตโต ปรํ ภวงฺคจลนมโนทฺวาราวชฺชนชวนาวสาเน ตทารมฺมณปากานิ ปวตฺตนฺติ, ตโต ปรํ ภวงฺคปาโต.

[๑๘] **อวิภูเต** ปนารมฺมเณ ชวนาวสาเน ภวงฺคปาโตว โหติ. นตฺถิ ตทารมฺมณุปฺปาโทติ.

[๑๙] วีถิจิตฺตานิ ตีเณว จิตฺตุปฺปาทา ทเสริตา
วิตฺถาเรน ปเนตฺเถก- จตฺตาลีส วิภาวเย.

อยเมตฺถ ปริตฺตชวนวาโร.

อปฺปนาชวนวาร

[๒๐] **อปฺปนาชวนวาเร** ปน วิภูตาวิภูตเภโท นตฺถิ, ตถา ตทารมฺมณุปฺปาโท จ.

[๒๑] ตตฺถ หิ ฌาณสมฺปยุตฺตกามาวจรชวนานมฏฺฐนฺนํ อญฺญตรสฺมึ ปริกมฺโมปจารานุโลมโคตฺรภุนาเมน จตุกฺขตฺตุ ติกฺขตฺตุเมว วา ยถากฺกมํ อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุทฺธานนฺตรเมว ยถารหํ จตุตฺถํ วา ปญฺจมํ วา ฉพฺพีสติมหคฺคตโลกุตฺตรชวเนสุ ยถาภินีหารวเสน ยํ กิญฺจิ ชวนํ อปฺปนาวีถิโมตรติ, ตโต ปรํ อปฺปนาวสาเน ภวงฺคปาโตว โหติ.

[๒๒] ตตฺถ โสมนสฺสสหคตชวนานนฺตรํ อปฺปนาปิ โสมนสฺสสหคตาว ปาฏิกงฺขิตพฺพา, อุเปกฺขาสหคตชวนานนฺตรํ อุเปกฺขาสหคตาว, ตตฺถาปิ กุสลชวนานนฺตรํ กุสลชวนญฺเจว เหฏฺฐิมญฺจ ผลตฺตยมปฺเปติ, กิริยชวนานนฺตรํ กิริยชวนํ อรหตฺตผลญฺเจติ.

[๒๓] ทฺวตฺตึส สุขปุญฺญมฺหา ทฺวาทโสเปกฺขกา ปรํ
สุขิตกฺริยโต อฏฺฐ ฉ สมฺโภนฺติ อุเปกฺขกา.

[๒๔] ปุถุชฺชนาน เสกฺขานํ กามปุญฺญติเหตุโต
ติเหตุกามกฺริยโต วีตราคานมปฺปนา.

อยเมตฺถ มโนทฺวาเร วีถิจิตฺตปฺปวตฺตินโย.

ตทารมฺมณนิยม

[๒๕] สพฺพตฺถาปิ ปเนตฺถ อนิฏฺเฐ อารมฺมเณ อกุสลวิปากาเนว ปญฺจวิญฺญาณสมฺปฏิจฺฉนสนฺตีรณตทารมฺมณานิ.

[๒๖] อิฏฺเฐ กุสลวิปากานิ.

[๒๗] อติอิฏฺเฐ ปน โสมนสฺสสหคตาเนว สนฺตีรณตทารมฺมณานิ, ตตฺถาปิ โสมนสฺสสหคตกิริยชวนาวสาเน โสมนสฺสสหคตาเนว ตทารมฺมณานิ ภวนฺติ, อุเปกฺขาสหคตกิริยชวนาวสาเน จ อุเปกฺขาสหคตาเนว โหนฺติ.

[๒๘] โทมนสฺสสหคตชนาวสาเน จ ปน ตทารมฺมณานิ เจว ภวงฺคานิ จ อุเปกฺขาสหคตาเนว ภวนฺติ, ตสฺมา ยทิ โสมนสฺสปฏิสนฺธิกสฺส โทมนสฺสสหคตชวนาวสาเน ตทารมฺมณสมฺภโว นตฺถิ, ตทา ยํ กิญฺจิ ปริจิตปุพฺพํ ปริตฺตารมฺมณมารพฺภ อุเปกฺขาสหคตสนฺตีรณํ อุปฺปชฺชติ, ตมนนฺตริตฺวา ภวงฺคปาโตว โหตีติ วทนฺติ อาจริยา.

[๒๙] ตถา กามาวจรชวนาวสาเน กามาวจรสตฺตานํ กามาวจรธมฺเมเสฺวว อารมฺมณภูเตสุ ตทารมฺมณํ อิจฺฉนฺตีติ.

[๓๐] กาเม ชวนสตฺตาลมฺ- พนานํ นิยเม สติ
วิภูเตติมหนฺเต จ ตทารมฺมณมีริตํ.

อยเมตฺถ ตทารมฺมณนิยโม.

ชวนนิยม

[๓๑] **ชวเนสุ** จ ปริตฺตชวนวีถิยํ กามาวจรชวนานิ สตฺตกฺขตฺตุํ ฉกฺขตฺตุเมว วา ชวนฺติ.

[๓๒] มนฺทปฺปวตฺติยํ ปน มรณกาลาทีสุ ปญฺจวารเมว.

[๓๓] ภควโต ปน ยมกปาฏิหาริยกาลาทีสุ ลหุกปฺปวตฺติยํ จตฺตาริ ปญฺจ วา ปจฺจเวกฺขณจิตฺตานิ ภวนฺตีติปิ วทนฺติ.

[๓๔] อาทิกมฺมิกสฺส ปน ปจมกปฺปนายํ มหคฺคตชวนานิ อภิญฺญาชวนานิ จ สพฺพทาปิ เอกวารเมว ชวนฺติ, ตโต ปรํ ภวงฺคปาโต.

[๓๕] จตฺตาโร ปน มคฺคุปฺปาทา เอกจิตฺตกฺขณิกา, ตโต ปรํ เทฺว ตีณิ ผลจิตฺตานิ ยถารหํ อุปฺปชฺชนฺติ, ตโต ปรํ ภวงฺคปาโต.

[๓๖] นิโรธสมาปตฺติกาเล จ ทฺวิกฺขตฺตุํ จตุตฺถารุปฺปชวนํ ชวติ, ตโต ปรํ นิโรธํ ผุสติ.

[๓๗] วุฏฺฐานกาเล ปน อนาคามิผลํ วา อรหตฺตผลํ วา ยถารหเมกวารํ อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุทฺเธ ภวงฺคปาโตว โหติ.

[๓๘] สพฺพตฺถาปิ สมาปตฺติวีถิยํ ภวงฺคโสโต วิย วีถินิยโม นตฺถีติ กตฺวา พหูนิปิ ลพฺภนฺตีติ.

[๓๙] สตฺตกฺขตฺตุํ ปริตฺตานิ มคฺคาภิญฺญา สกึ มตา
อวเสสานิ ลพฺภนฺติ ชวนานิ พหูนิปิ.

อยเมตฺถ ชวนนิยโม.

ปุคฺคลเภท

[๔๐] **ทุเหตุกานมเหตุกานญฺจ** ปเนตฺถ กิริยชวนานิ เจว อปฺปนาชวนานิ จ น ลพฺภนฺติ.

[๔๑] ตถา ญาณสมฺปยุตฺตวิปากานิ จ สุคติยํ.

[๔๒] ทุคฺคติยํ ปน ญาณวิปฺปยุตฺตานิ จ มหาวิปากานิ น ลพฺภนฺติ.

[๔๓] **ติเหตุเกสุ** ปน ขีณาสวานํ กุสลากุสลชวนานิ น ลพฺภนฺติ.

[๔๔] ตถา เสกฺขปุถุชฺชนานํ กิริยชวนานิ.

[๔๕] ทิฏฺฐิคตสมฺปยุตฺตวิจิกิจฺฉาชวนานิ จ เสกฺขานํ.

[๔๖] อนาคามิปุคฺคลานํ ปน ปฏิฆชวนานิ จ น ลพฺภนฺติ.

[๔๗] โลกุตฺตรชวนานิ จ ยถารหํ อริยานเมว สมุปฺปชฺชนฺตีติ.

[๔๘] อเสกฺขานํ จตุจตฺตา- ลีส เสกฺขานมุทฺทิเส
ฉปฺปญฺญาสาวเสสานํ จตุปญฺญาส สมฺภวา.

อยเมตฺถ ปุคฺคลเภโท.

ภูมิวิภาค

[๔๙] **กามาวจรภูมิยํ** ปเนตานิ สพฺพานิปิ วีถิจิตฺตานิ ยถารหมุปลพฺภนฺติ.

[๕๐] **รูปาวจรภูมิยํ** ปฏิฆชวนตทารมฺมณวชฺชิตานิ.

[๕๑] **อรูปาวจรภูมิยํ** ปจมมคฺครูปาวจรหสนเหฏฺฐิมารุปฺป-วชฺชิตานิ จ ลพฺภนฺติ.

[๕๒] สพฺพตฺถาปิ จ ตตฺถปสาทรหิตานํ ตตฺถทฺวาริกวีถิจิตฺตานิ น ลพฺภนฺเตว.

[๕๓] อสญฺญสตฺตานํ ปน สพฺพถาปิ จิตฺตปฺปวตฺติ นตฺเถวาติ.

[๕๔] อสีติ วีถิจิตฺตานิ กาเม รูเป ยถารหํ
จตุสฏฺฐิ ตถารูเป เทฺวจตฺตาลีส ลพฺภเร.

อยเมตฺถ ภูมิวิภาโค.

[๕๕] อิจฺเจวํ ฉทฺวาริกจิตฺตปฺปวตฺติ ยถาสมฺภวํ ภวงฺคนฺตริตา ยาวตายุกมพฺโพจฺฉินฺนา ปวตฺตติ.

อิติ อภิธมฺมตฺถสงฺคเห วีถิสงฺคหวิภาโค นาม
จตุตฺโถ ปริจฺเฉโท.

๕. ปญฺจมปริจฺเฉท
วีถิมุตฺตสงฺคหวิภาค

[๑] วีถิจิตฺตวเสเนวํ ปวตฺติยมุทีริโต
ปวตฺติสงฺคโห นาม สนฺธิยํ ทานิ วุจฺจติ.

[๒] จตสฺโส ภูมิโย จตุพฺพิธา ปฏิสนฺธิ จตฺตาริ กมฺมานิ จตุธา มรณุปฺปตฺติ เจติ วีถิมุตฺตสงฺคเห จตฺตาริ จตุกฺกานิ เวทิตพฺพานิ.

ภูมิจตุกฺก

[๓] ตตฺถ อปายภูมิ กามสุคติภูมิ รูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภูมิ เจติ จตสฺโส ภูมิโย นาม.

[๔] ตาสุ นิรโย ติรจฺฉานโยนิ เปตฺติวิสโย อสุรกาโย เจติ **อปายภูมิ จตุพฺพิธา** โหติ.

[๕] มนุสฺสา จาตุมหาราชิกา ตาวตึสา ยามา ตุสิตา นิมฺมานรติ ปรนิมฺมิตวสวตฺตี เจติ **กามสุคติภูมิ สตฺตวิธา** โหติ.

[๖] สา ปนายเมกาทสวิธาปิ กามาวจรภูมิจฺเจว สงฺขํ คจฺฉติ.

[๗] พฺรหฺมปาริสชฺชา พฺรหฺมปุโรหิตา มหาพฺรหฺมา เจติ ปฐมชฺฌานภูมิ.

[๘] ปริตฺตาภา อปฺปมาณาภา อาภสฺสรา เจติ ทุติยชฺฌานภูมิ.

[๙] ปริตฺตสุภา อปฺปมาณสุภา สุภกิณฺหา เจติ ตติยชฺฌานภูมิ.

[๑๐] เวหปฺผลา อสญฺญสตฺตา สุทฺธาวาสา เจติ จตุตฺถชฺฌานภูมีติ **รูปาวจรภูมิ โสฬสวิธา** โหติ.

[๑๑] อวิหา อตปฺปา สุทสฺสา สุทสฺสี อกนิฏฺจา เจติ **สุทฺธาวาสภูมิ ปญฺจวิธา** โหติ.

[๑๒] อากาสานญฺจายตนภูมิ วิญฺญาณญฺจายตนภูมิ อากิญฺจญฺญายตนภูมิ เนวสญฺญานาสญฺญายตนภูมิ เจติ **อรูปภูมิ จตุพฺพิธา** โหติ.

[๑๓] ปุถุชฺชนา น ลพฺภนฺติ สุทฺธาวาเสสุ สพฺพถา
โสตาปนฺนา จ สกทา- คามิโน จาปิ ปุคฺคลา.

[๑๔] อริยา โนปลพฺภนฺติ อสญฺญาปายภูมิสุ
เสสฏฺฐาเนสุ ลพฺภนฺติ อริยานริยาปิ จ.

อิทเมตฺถ ภูมิจตุกฺกํ.

ปฏิสนฺธิจตุกฺก

[๑๕] อปายปฏิสนฺธิ กามสุคติปฏิสนฺธิ รูปาวจรปฏิสนฺธิ อรูปาวจรปฏิสนฺธิ เจติ **จตุพฺพิธา ปฏิสนฺธิ** นาม.

[๑๖] ตตฺถ อกุสลวิปาโกเปกฺขาสหคตสนฺตีรณํ อปายภูมิยํ โอกฺกนฺติกฺขเณ ปฏิสนฺธิ หุตฺวา ตโต ปรํ ภวงฺคํ ปริโยสาเน จวนํ หุตฺวา โวจฺฉิชฺชติ, อย**เมกาปายปฏิสนฺธิ** นาม.

[๑๗] กุสลวิปาโกเปกฺขาสหคตสนฺตีรณํ ปน กามสุคติยํ มนุสฺสานญฺเจว ชจฺจนฺธาทีนํ ภุมฺมสฺสิตานญฺจ วินิปาติกาสุรานญฺ ปฏิสนฺธิภวงฺคจุติวเสน ปวตฺตติ.

[๑๘] มหาวิปากานิ ปน อฏฺ สพฺพตฺถาปิ กามสุคติยํ ปฏิสนฺธิภวงฺคจุติวเสน ปวตฺตนฺติ.

[๑๙] อิมา[๑] นว กามสุคติปฏิสนฺธิโย นาม.

[๒๐] สา ปนายํ ทสวิธาปิ กามาวจรปฏิสนฺธิจฺเจว สงฺขํ คจฺฉติ.

[๒๑] เตสุ จตุนฺนํ อปายานํ มนุสฺสานํ วินิปาติกาสุรานญฺจ อายุปฺปมาณคณนาย นิยโม นตฺถิ.

[๒๒] จาตุมหาราชิกานํ ปน เทวานํ ทิพฺพานิ ปญฺจวสฺสสตานิ อายุปฺปมาณํ, มนุสฺสคณนาย นวุติวสฺสสตสหสฺสปฺปมาณํ โหติ, ตโต จตุคฺคุณํ ตาวตึสานํ, ตโต จตุคฺคุณํ ยามานํ, ตโต จตุคฺคุณํ ตุสิตานํ, ตโต จตุคฺคุณํ นิมฺมานรตีนํ, ตโต จตุคฺคุณํ ปรนิมฺมิตวสวตฺตีนํ.

[๒๓] นวสตญฺเจกวีสวสฺสานํ โกฏิโย ตถา
วสฺสสตสหสฺสานิ สฏฺฐิ จ วสวตฺติสุ.

[๒๔] ปฐมชฺฌานวิปากํ ปฐมชฺฌานภูมิยํ ปฏิสนฺธิภวงฺคจุติวเสน ปวตฺตติ.

[๒๕] ตถา ทุติยชฺฌานวิปากํ ตติยชฺฌานวิปากญฺจ ทุติยชฺฌานภูมิยํ.

[๒๖] จตุตฺถชฺฌานวิปากํ ตติยชฺฌานภูมิยํ.

[๒๗] ปญฺจมชฺฌานวิปากํ จตุตฺถชฺฌานภูมิยํ.

[๒๘] อสญฺญสตฺตานมฺปน รูปเมว ปฏิสนฺธิ โหติ. ตถา ตโต ปรํ ปวตฺติยํ จวนกาเล จ รูปเมว ปวตฺติตฺวา นิรุชฺฌติ, อิมา **ฉ รูปาวจรปฏิสนฺธิโย** นาม.

[๒๙] เตสุ พฺรหฺมปาริสชฺชานํ เทวานํ กปฺปสฺส ตติโย ภาโค อายุปฺปมาณํ.

[๓๐] พฺรหฺมปุโรหิตานํ อุปฑฺฒกปฺโป.

[๓๑] มหาพฺรหฺมานํ เอโก กปฺโป.

[๓๒] ปริตฺตาภานํ เทฺว กปฺปานิ.

[๓๓] อปฺปมาณาภานํ จตฺตาริ กปฺปานิ.

[๓๔] อาภสฺสรานํ อฏฺฐ กปฺปานิ.

[๓๕] ปริตฺตสุภานํ โสฬส กปฺปานิ.

[๓๖] อปฺปมาณสุภานํ ทฺวตฺตึส กปฺปานิ.

[๓๗] สุภกิณฺหานํ จตุสฏฺฐิ กปฺปานิ.

[๓๘] เวหปฺผลานํ อสญฺญสตฺตานญฺจ ปญฺจ กปฺปสตานิ.

[๓๙] อวิหานํ กปฺปสหสฺสานิ.

[๔๐] อตปฺปานํ เทฺว กปฺปสหสฺสานิ.

[๔๑] สุทสฺสานํ จตฺตาริ กปฺปสหสฺสานิ.

[๔๒] สุทสฺสีนํ อฏฺฐ กปฺปสหสฺสานิ.

[๔๓] อกนิฏฺฐานํ โสฬส กปฺปสหสฺสานิ.

[๔๔] ปจฺมารุปฺปาทิวิปากานิ ปจฺมารุปฺปาทิภูมีสุ ยถากฺกมํ ปฏิสนฺธิภวงฺคจุติวเสน ปวตฺตนฺติ. อิมา **จตสฺโส อรูปปฏิสนฺธิโย** นาม.

[๔๕] เตสุ อากาสานญฺจายตนูปคานํ เทวานํ วีสติกปฺป-สหสฺสานิ อายุปฺปมาณํ.

[๔๖] วิญฺญาณญฺจายตนูปคานํ เทวานํ จตฺตาลีสกปฺป-สหสฺสานิ.

[๔๗] อากิญฺจญฺญายตนูปคานํ เทวานํ สฏฺฐิกปฺปสหสฺสานิ.

[๔๘] เนวสญฺญานาสญฺญายตนูปคานํ เทวานํ จตุราสีติกปฺป-สหสฺสานิ.

[๔๙] ปฏิสนฺธิ ภวงฺคญฺจ ตถา จวนมานสํ
เอกเมว ตเถวก- วิสยญฺเจกชาติยํ.

อิทเมตฺถ ปฏิสนฺธิจตุกฺกํ.

กมฺมจตุกฺก

[๕๐] ชนกํ อุปตฺถมฺภกํ อุปปีฬกํ อุปฆาตกญฺเจติ **กิจฺจวเสน**.

[๕๑] ครุกํ อาสนฺนํ อาจิณฺณํ กตตฺตากมฺมญฺเจติ **ปากทาน-ปริยาเยน**.

[๕๒] ทิฏฺฐธมฺมเวทนียํ อุปปชฺชเวทนียํ อปราปรเวทนียํ อโหสิกมฺมญฺเจติ **ปากกาลวเสน** จตฺตาริ กมฺมานิ นาม.

[๕๓] ตถา อกุสลํ กามาวจรกุสลํ รูปาวจรกุสลํ อรูปาวจร-กุสลญฺเจติ **ปากฏฺฐานวเสน**.

[๕๔] ตตฺถ อกุสลํ กายกมฺมํ วจีกมฺมํ มโนกมฺมญฺเจติ กมฺม-ทฺวารวเสน ติวิธํ โหติ.

[๕๕] กถํ ปาณาติปาโต อทินฺนาทานํ กาเมสุมิจฺฉาจาโร เจติ กายวิญฺญตฺติสงฺขาเต กายทฺวาเร พาหุลฺลวุตฺติโต **กายกมฺมํ** นาม.

[๕๖] มุสาวาโท ปิสุณวาจา ผรุสวาจา สมฺผปฺปลาโป เจติ วจีวิญฺญตฺติสงฺขาเต วจีทฺวาเร พาหุลฺลวุตฺติโต **วจีกมฺมํ** นาม.

[๕๗] อภิชฺฌา พฺยาปาโท มิจฺฉาทิฏฺฐิ เจติ อญฺญตฺราปิ วิญฺญตฺติยา มนสฺมึเยว พาหุลฺลวุตฺติโต **มโนกมฺมํ** นาม.

[๕๘] เตสุ ปาณาติปาโต ผรุสวาจา พฺยาปาโท จ โทสมูเลน ชายนฺติ.

[๕๙] กาเมสุมิจฺฉาจาโร อภิชฺฌา มิจฺฉาทิฏฺฐิ จ โลภมูเลน.

[๖๐] เสสานิ จตฺตาริปิ ทฺวีหิ มูเลหิ สมฺภวนฺติ.

[๖๑] จิตฺตุปฺปาทวเสน ปเนตํ อกุสลํ สพฺพถาปิ ทฺวาทสวิธํ โหติ.

[๖๒] กามาวจรกุสลมฺปิ กายทฺวาเร ปวตฺตํ กายกมฺมํ วจีทฺวาเร ปวตฺตํ วจีกมฺมํ, มโนทฺวาเร ปวตฺตํ มโนกมฺมญฺเจติ กมฺมทฺวารวเสน ติวิธํ โหติ.

[๖๓] ตถา ทานสีลภาวนาวเสน.

[๖๔] จิตฺตุปฺปาทวเสน ปเนตํ อฏฺฐวิธํ โหติ.

[๖๕] ทานสีลภาวนาอปจายนเวยฺยาวจฺจปตฺติทานปตฺตานุโมทน-ธมฺมสฺสวนธมฺมเทสนาทิฏฺฐุชุกมฺมวเสน ทสวิธํ โหติ.

[๖๖] ตํ ปเนตํ วีสติวิธมฺปิ กามาวจรกมฺมมิจฺเจว สงฺขํ คจฺฉติ.

[๖๗] รูปาวจรกุสลํ ปน มโนกมฺมเมว, ตญฺจ ภาวนามยํ อปฺปนาปฺปตฺตํ, ฌานงฺคเภเทน ปญฺจวิธํ โหติ.

[๖๘] ตถา อรูปาวจรกุสลญฺจ มโนกมฺมํ, ตมฺปิ ภาวนามยํ อปฺปนาปฺปตฺตํ, อารมฺมณเภเทน จตุพฺพิธํ โหติ.

[๖๙] เอตฺถากุสลกมฺมมุทฺธจฺจรหิตํ อปายภูมิยํ ปฏิสนฺธึ ชเนติ, ปวตฺติยํ ปน สพฺพมฺปิ ทฺวาทสวิธํ สตฺตากุสลปากานิ สพฺพตฺถาปิ กามโลเก รูปโลเก จ ยถารหํ วิปจฺจติ.

[๗๐] กามาวจรกุสลมฺปิ กามสุคติยเมว ปฏิสนฺธึ ชเนติ, ตถา ปวตฺติยญฺจ มหาวิปากานิ, อเหตุกวิปากานิ ปน อฏฺฐปิ สพฺพตฺถาปิ กามโลเก รูปโลเก จ ยถารหํ วิปจฺจติ.

[๗๑] ตตฺถาปิ ติเหตุกมุกฺกฏฺฐํ กุสลํ ติเหตุกํ ปฏิสนฺธึ ทตฺวา ปวตฺเต โสฬส วิปากานิ วิปจฺจติ.

[๗๒] ติเหตุกโมมกํ ทฺวิเหตุกมุกฺกฏฺฐญฺจ กุสลํ ทฺวิเหตุกํ ปฏิสนฺธึ ทตฺวา ปวตฺเต ติเหตุกรหิตานิ ทฺวาทส วิปากานิ วิปจฺจติ.

[๗๓] ทฺวิเหตุกโมมกํ ปน กุสลํ อเหตุกเมว ปฏิสนฺธึ เทติ, ปวตฺเต จ อเหตุกวิปากาเนว วิปจฺจติ.

[๗๔] อสงฺขารํ สสงฺขาร- วิปากานิ น ปจฺจติ
สสงฺขารมสงฺขาร- วิปากานีติ เกจิ น.
เตสํ ทฺวาทส ปากานิ ทสาฏฺฐ จ ยถากฺกมํ
ยถาวุตฺตานุสาเรน ยถาสมฺภวมุทฺทิเส.

[๗๕] รูปาวจรกุสลํ ปน ปฐมชฺฌานํ ปริตฺตํ ภาเวตฺวา พฺรหฺม-ปาริสชฺเชสุ อุปฺปชฺชติ.

[๗๖] ตเมว มชฺฌิมํ ภาเวตฺวา พฺรหฺมปุโรหิเตสุ.

[๗๗] ปณีตํ ภาเวตฺวา มหาพฺรเหฺมสุ.

[๗๘] ตถา ทุติยชฺฌานํ ตติยชฺฌานญฺจ ปริตฺตํ ภาเวตฺวา ปริตฺตาเภสุ.

[๗๙] มชฺฌิมํ ภาเวตฺวา อปฺปมาณาเภสุ.

[๘๐] ปณีตํ ภาเวตฺวา อาภสฺสเรสุ.

[๘๑] จตุตฺถชฺฌานํ ปริตฺตํ ภาเวตฺวา ปริตฺตสุเภสุ.

[๘๒] มชฺฌิมํ ภาเวตฺวา อปฺปมาณสุเภสุ.

[๘๓] ปณีตํ ภาเวตฺวา สุภกิเณฺหสุ.

[๘๔] ปญฺจมชฺฌานํ ภาเวตฺวา เวหปฺผเลสุ.

[๘๕] ตเมว สญฺญาวิราคํ ภาเวตฺวา อสญฺญสตฺเตสุ.

[๘๖] อนาคามิโน ปน สุทฺธาวาเสสุ อุปฺปชฺชนฺติ.

[๘๗] อรูปาวจรกุสลญฺจ ยถากฺกมํ ภาเวตฺวา อารุปฺเปสุ อุปฺปชฺชนฺตีติ.

[๘๘] อิตฺถํ มหคฺคตํ ปุญฺญํ ยถาภูมิววตฺถิตํ
ชเนติ สทิสํ ปากํ ปฏิสนฺธิปฺปวตฺติยํ.

อิทเมตฺถ กมฺมจตุกฺกํ.

จุติปฏิสนฺธิกฺกม

[๘๙] อายุกฺขเยน กมฺมกฺขเยน อุภยกฺขเยน อุปจฺเฉทกกมฺมุนา เจติ **จตุธา มรณุปฺปตฺติ** นาม.

[๙๐] ตถา จ มรนฺตานํ ปน มรณกาเล ยถารหํ อภิมุขีภูตํ ภวนฺตเร ปฏิสนฺธิชนกํ กมฺมํ วา, ตกฺกมฺมกรณกาเล รูปาทิกมุปลทฺธ-ปุพฺพมุปกรณภูตญฺจ กมฺมนิมิตฺตํ วา, อนนฺตรมุปฺปชฺชมานภเว อุปลภิตพฺพมุปโภคภูตญฺจ คตินิมิตฺตํ วา กมฺมพเลน ฉนฺนํ ทฺวารานํ อญฺญตรสฺมึ ปจฺจุปฏฺฐาติ, ตโต ปรํ ตเมว ตโถปฏฺฐิตํ อารมฺมณมารพฺภ วิปจฺจมานกกมฺมานุรูปํ ปริสุทฺธํ อุปกฺกิลิฏฺฐํ วา อุปลภิตพฺพภวานุรูปํ ตตฺโถณตฺวา จิตฺตสนฺตานํ อภิณฺหํ ปวตฺตติ

พาหุลฺเลน, ตเมว วา ปน ชนกภูตํ กมฺมํ อภินวกรณวเสน ทฺวารปฺปตฺตํ โหติ.

[๙๑] ปจฺจาสนฺนมรณสฺส สตฺตสฺส วีถิจิตฺตาวสาเน ภวงฺคกฺขเย วา จวนวเสน ปจฺจุปฺปนฺนภวปริโยสานภูตํ จุติจิตฺตํ อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌติ, ตสฺมึ นิรุทฺธาวสาเน ตสฺสานนฺตรเมว ตถาคหิตํ อารมฺมณมารพฺภ สวตฺถุกํ อวตฺถุเมว วา ยถารหํ อวิชฺชานุสย-ปริกฺขิตฺเตน ตณฺหานุสยมูลเกน สงฺขาเรน ชนิยมานํ สมฺปยุตฺเตหิ ปริคฺคยฺหมานํ สหชาตานมธิฏฺฐานภาเวน ปุพฺพงฺคมภูตํ ภวนฺตร-ปฏิสนฺธานวเสน ปฏิสนฺธิสงฺขาตํ มานสํ อุปฺปชฺชมานเมว ปติฏฺฐาติ ภวนฺตเร.

[๙๒] มรณาสนฺนวีถิยํ ปเนตฺถ มนฺทปฺปวตฺตานิ ปญฺเจว ชวนานิ ปาฏิกงฺขิตพฺพานิ, ตสฺมา ยทิ ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมเณสุ อาปาถคเตสุ ธรนฺเตเสฺวว มรณํ โหติ, ตทา ปฏิสนฺธิภวงฺคานมฺปิ ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณตา ลพฺภตีติ กตฺวา กามาวจรปฏิสนฺธิยา ฉทฺวารคฺคหิตํ กมฺมนิมิตฺตํ คตินิมิตฺตญฺจ ปจฺจุปฺปนฺนมตีตญฺจา-รมฺมณํ อุปลพฺภติ, กมฺมํ ปน อตีตเมว, ตญฺจ มโนทฺวารคฺคหิตํ, ตานิ ปน สพฺพานิปิ ปริตฺตธมฺมภูตาเนวารมฺมณานิ.

[๙๓] รูปาวจรปฏิสนฺธิยา ปน ปญฺญตฺติภูตํ กมฺมนิมิตฺตเมวา-รมฺมณํ โหติ.

[๙๔] ตถา อรูปปฏิสนฺธิยา จ มหคฺคตภูตํ ปญฺญตฺติภูตญฺจ กมฺมนิมิตฺตเมว ยถารหมารมฺมณํ โหติ.

[๙๕] อสญฺญสตฺตานํ ปน ชีวิตนวกเมว ปฏิสนฺธิภาเวน ปติฏฺฐาติ, ตสฺมา เต รูปปฏิสนฺธิกา นาม.

[๙๖] อรูปา อรูปปฏิสนฺธิกา.

[๙๗] เสสา รูปารูปปฏิสนฺธิกา.

[๙๘] อารุปฺปจุติยา โหนฺติ เหฏฺฐิมารุปฺปวชฺชิตา
ปรมารุปฺปสนฺธี จ ตถา กามติเหตุกา.
รูปาวจรจุติยา อเหตุรหิตา สิยุ
สพฺพา กามติเหตุมฺหา กาเมเสฺวว ปเนตรา.
อยเมตฺถ จุติปฏิสนฺธิกฺกโม.

[๙๙] อิจฺเจวํ คหิตปฏิสนฺธิกานํ ปน ปฏิสนฺธินิโรธานนฺตรโต ปภุติ ตเมวารมฺมณมารพฺภ ตเทว จิตฺตํ ยาว จุติจิตฺตุปฺปาทา อสติ วีถิจิตฺตุปฺปาเท ภวสฺส องฺคภาเวน ภวงฺคสนฺตติสงฺขาตํ มานสํ อพฺโพจฺฉินฺนํ หุตฺวา นทีโสโต วิย ปวตฺตติ.

[๑๐๐] ปริโยสาเน จ จวนวเสน จุติจิตฺตํ หุตฺวา นิรุชฺฌติ.

[๑๐๑] ตโต ปรญฺจ ปฏิสนฺธาทโย รถจกฺกมิว ยถากฺกมํ เอว ปริวตฺตนฺตา ปวตฺตนฺติ.

[๑๐๒] ปฏิสนฺธิภวงฺควีถิโย จุติ เจห ตถา ภวนฺตเร
ปุน สนฺธิ ภวงฺคมิจฺจยํ ปริวตฺตติ จิตฺตสนฺตติ.

ปฏิสงฺขาย ปเนตมทฺธุวํ
อธิคนฺตฺวา ปทมจฺจุตํ พุธา
สุสมุจฺฉินฺนสิเนหพนฺธนา
สมเมสฺสนฺติ จิราย สุพฺพตา.

อิติ อภิธมฺมตฺถสงฺคเห วีถิมุตฺตสงฺคหวิภาโค นาม
ปญฺจโม ปริจฺเฉโท.

๖. ฉฏฺฐปริจฺเฉท
รูปสงฺคหวิภาค

[๑] เอตฺตาวตา วิภตฺตา หิ สปฺปเภทปฺปวตฺติกา
จิตฺตเจตสิกา ธมฺมา รูปํ ทานิ ปวุจฺจติ.

[๒] สมุทฺเทสา วิภาคา จ สมุฏฺฐานา กลาปโต
ปวตฺติกฺกมโต เจติ ปญฺจธา ตตฺถ สงฺคโห.

รูปสมุทฺเทส

[๓] จตฺตาริ มหาภูตานิ จตุนฺนญฺจ มหาภูตานํ อุปาทาย-รูปญฺเจติ **ทุวิธมฺเปตํ รูปํ** เอกาทสวิเธน สงฺคหํ คจฺฉติ.

[๔] กถํ ปถวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ จ **ภูตรูปํ** นาม.

[๕] จกฺขุ โสตํ ฆานํ ชิวฺหา กาโย **ปสาทรูปํ** นาม.

[๖] รูปํ สทฺโท คนฺโธ รโส อาโปธาตุวิวชฺชิตํ ภูตตฺตยสงฺขาตํ โผฏฺฐพฺพญฺจ **โคจรรูปํ** นาม.

[๗] อิตฺถตฺตํ ปุริสตฺตํ **ภาวรูปํ** นาม.

[๘] หทยวตฺถุ **หทยรูปํ** นาม.

[๙] ชีวิตินฺทฺริยํ **ชีวิตรูปํ** นาม.

[๑๐] กพฬีกาโร อาหาโร **อาหารรูปํ** นาม.

[๑๑] อิติ จ อฏฺฐารสวิธมฺเปตํ รูปํ สภาวรูปํ สลกฺขณรูปํ นิปฺผนฺนรูปํ รูปรูปํ สมฺมสนรูปนฺติ จ สงฺคหํ คจฺฉติ.

[๑๒] อากาสธาตุ **ปริจฺเฉทรูปํ** นาม.

[๑๓] กายวิญฺญตฺติ วจีวิญฺญตฺติ **วิญฺญตฺติรูปํ** นาม.

[๑๔] รูปสฺส ลหุตา มุทุตา กมฺมญฺญตา วิญฺญตฺติทฺวยํ **วิการรูปํ** นาม.

[๑๕] รูปสฺส อุปจโย สนฺตติ ชรตา อนิจฺจตา **ลกฺขณรูปํ** นาม.

[๑๖] ชาติรูปเมว ปเนตฺถ อุปจยสนฺตตินาเมน ปวุจฺจตีติ เอกาทสวิธมฺเปตํ รูปํ อฏฺฐวีสติวิธํ โหติ สรูปวเสน.

[๑๗] กถํ :-

ภูตปฺปสาทวิสยา ภาโว หทยมิจฺจปิ
ชีวิตาหารรูเปหิ อฏฺฐารสวิธํ ตถา.

ปริจฺเฉโท จ วิญฺญตฺติ วิกาโร ลกฺขณนฺติ จ
อนิปฺผนฺนา ทส เจติ อฏฺฐวีสวิธํ ภเว.

อยเมตฺถ รูปสมุทฺเทโส.

รูปวิภาค

[๑๘] สพฺพญฺจ ปเนตํ รูปํ อเหตุกํ สปฺปจฺจยํ สาสวํ สงฺขตํ โลกิยํ กามาวจรํ อนารมฺมณํ อปฺปหาตพฺพเมวาติ เอกวิธมฺปิ อชฺฌตฺติกพาหิราทิวเสน พหุธา เภทํ คจฺฉติ.

[๑๙] กถํ ปสาทสงฺขาตํ ปญฺจวิธมฺปิ **อชฺฌตฺติกรูปํ** นาม, อิตรํ **พาหิรรูปํ**.

[๒๐] ปสาทหทยสงฺขาตํ ฉพฺพิธมฺปิ **วตฺถุรูปํ** นาม, อิตรํ **อวตฺถุรูปํ**.

[๒๑] ปสาทวิญฺญตฺติสงฺขาตํ สตฺตวิธมฺปิ **ทฺวารรูปํ** นาม, อิตรํ **อทฺวารรูปํ**.

[๒๒] ปสาทภาวชีวิตสงฺขาตํ อฏฺฐวิธมฺปิ **อินฺทฺริยรูปํ** นาม, อิตรํ **อนินฺทฺริยรูปํ**.

[๒๓] ปสาทวิสยสงฺขาตํ ทฺวาทสวิธมฺปิ **โอฬาริกรูปํ สนฺติเกรูปํ สปฺปฏิฆรูปญฺจ**, อิตรํ **สุขุมรูปํ ทูเรรูปํ อปฺปฏิฆรูปญฺจ**.

[๒๔] กมฺมชํ **อุปาทินฺนรูปํ**, อิตรํ **อนุปาทินฺนรูปํ**.

[๒๕] รูปายตนํ **สนิทสฺสนรูปํ**, อิตรํ **อนิทสฺสนรูปํ**.

[๒๖] จกฺขาทิทฺวยํ อสมฺปตฺตวเสน, ฆานาทิตฺตยํ สมฺปตฺต-วเสนาติ ปญฺจวิธมฺปิ **โคจรคฺคาหิกรูปํ**, อิตรํ **อโคจรคฺคาหิกรูปํ**.

[๒๗] วณฺโณ คนฺโธ รโส โอชา ภูตจตุกฺกญฺเจติ อฏฺฐวิธมฺปิ **อวินิพฺโภครูปํ**, อิตรํ **วินิพฺโภครูปํ**.

[๒๘] อิจฺเจวมฏฺฐวีสติ- วิธมฺปิ จ วิจกฺขณา
อชฺฌตฺติกาทิเภเทน วิภชนฺติ ยถารหํ.

อยเมตฺถ รูปวิภาโค.

รูปสมุฏฺฐานนย

[๒๙] กมฺมํ จิตฺตํ อุตุ อาหาโร เจติ **จตฺตาริ รูปสมุฏฺฐานานิ** นาม.

[๓๐] ตตฺถ กามาวจรํ รูปาวจรญฺเจติ ปญฺจวีสติวิธมฺปิ กุสลากุสลกมฺมมภิสงฺขตํ อชฺฌตฺติกสนฺตาเน กมฺมสมุฏฺฐานรูปํ ปฏิสนฺธิมุปาทาย ขเณ ขเณ สมุฏฺฐาเปติ.

[๓๑] อรูปวิปากทฺวิปญฺจวิญฺญาณวชฺชิตํ ปญฺจสตฺตติวิธมฺปิ จิตฺตํ จิตฺตสมุฏฺฐานรูปํ ปจมภวงฺคมุปาทาย ชายนฺตเมว สมุฏฺฐาเปติ.

[๓๒] ตตฺถ อปฺปนาชวนํ อิริยาปถมฺปิ สนฺนาเมติ.

[๓๓] โวฏฺฐพฺพนกามาวจรชวนาภิญฺญา ปน วิญฺญตฺติมฺปิ สมุฏฺฐาเปนฺติ.

[๓๔] โสมนสฺสชวนานิ ปเนตฺถ เตรส หสนมฺปิ ชเนนฺติ.

[๓๕] สีตุโณฺหตุสมญฺญาตา เตโชธาตุ จิตฺปฺปตฺตาว อุตุ-สมุฏฺฐานรูปํ อชฺฌตฺตญฺจ พหิทฺธา จ ยถารหํ สมุฏฺฐาเปติ.

[๓๖] โอชาสงฺขาโต อาหาโร อาหารสมุฏฺฐานรูปํ อชฺโฌหรณ-กาเล ฐานปฺปตฺโตว สมุฏฺฐาเปติ.

[๓๗] ตตฺถ หทยอินฺทฺริยรูปานิ กมฺมชาเนว.

[๓๘] วิญฺญตฺติทฺวยํ จิตฺตชเมว.

[๓๙] สทฺโท จิตฺโตตุโช.

[๔๐] ลหุตาทิตฺตยํ อุตุจิตฺตาหาเรหิ สมฺโภติ.

[๔๑] อวินิพฺโภครูปานิ เจว อากาสธาตุ จ จตูหิ สมฺภูตานิ.

[๔๒] ลกฺขณรูปานิ น กุโตจิ ชายนฺติ.

[๔๓] อฏฺฐารส ปนฺนรส เตรส ทฺวาทสาติ จ
กมฺมจิตฺโตตุกาหาร- ชานิ โหนฺติ ยถากฺกมํ.

[๔๔] ชายมานาทิรูปานํ สภาวตฺตา หิ เกวลํ
ลกฺขณานิ น ชายนฺติ เกหิจีติ ปกาสิตํ.

อยเมตฺถ รูปสมุฏฺฐานนโย.

กลาปโยชนา

[๔๕] เอกุปฺปาทา เอกนิโรธา เอกนิสฺสยา สหวุตฺติโน **เอกวีสติรูปกลาปา** นาม.

[๔๖] ตตฺถ ชีวิตํ อวินิพฺโภครูปญฺจ จกฺขุนา สห จกฺขุทสกนฺติ ปวุจฺจติ. ตถา โสตาทีหิ สทฺธึ โสตทสกํ ฆานทสกํ ชิวฺหาทสกํ กายทสกํ อิตฺถิภาวทสกํ ปุมฺภาวทสกํ วตฺถุทสกญฺเจติ ยถากฺกมํ โยเชตพฺพํ. อวินิพฺโภครูปเมว ชีวิเตน สห ชีวิตนวกนฺติ ปวุจฺจติ. อิเม **นว กมฺมสมุฏฺฐานกลาปา**.

[๔๗] อวินิพฺโภครูปํ ปน สุทฺธฏฺฐกํ, ตเทว กายวิญฺญตฺติยา สห กายวิญฺญตฺตินวกํ, วจีวิญฺญตฺติสทฺเทหิ สห วจีวิญฺญตฺติทสกํ, ลหุตาทีหิ สทฺธึ ลหุตาเทกาทสกํ, กายวิญฺญตฺติลหุตาทิทฺวาทสกํ, วจีวิญฺญตฺติสทฺทลหุตาทิเตรสกญฺเจติ **ฉ จิตฺตสมุฏฺฐานกลาปา**.

[๔๘] สุทฺธฏฺฐกํ สทฺทนวกํ ลหุตาเทกาทสกํ สทฺทลหุตาทิทฺวาทสกญฺเจติ **จตฺตาโร อุตุสมุฏฺฐานกลาปา**.

[๔๙] สุทฺธฏฺฐกํ ลหุตาเทกาทสกญฺเจติ เทฺว **อาหารสมุฏฺฐานกลาปา**.

[๕๐] ตตฺถ สุทฺธฏฺฐกํ สทฺทนวกญฺเจติ เทฺว อุตุสมุฏฺฐานกลาปา, พหิทฺธาปิ ลพฺภนฺติ, อวเสสา ปน สพฺเพปิ อชฺฌตฺติกเมวาติ.

[๕๑] กมฺมจิตฺโตตุกาหาร- สมุฏฺฐานา ยถากฺกมํ
นว ฉ จตุโร เทฺวติ กลาปา เอกวีสติ.

กลาปานำ ปริจฺเฉท- ลกฺขณตฺตา วิจกฺขณา
น กลาปงฺคมิจฺจาหุ อากาสำ ลกฺขณานิ จ.

อยเมตฺถ กลาปโยชนา.

รูปปวตฺติกฺกม

[๕๒] สพฺพานิปิ ปเนตานิ รูปานิ กามโลเก ยถารหำ อนูนานิ ปวตฺติยำ อุปลพฺภนฺติ.

[๕๓] ปฏิสนฺธิยำ ปน สำเสทชานญฺเจว โอปปาติกานญฺจ จกฺขุ-โสตฆานชิวฺหากายภาววตฺถุทสกสงฺขาตานิ สตฺต ทสกานิ ปาตุภวนฺติ อุกฺกฏฺฐวเสน. โอมกวเสน ปน จกฺขุโสตฆานภาวทสกานิ กทาจิปิ น ลพฺภนฺติ, ตสฺมา เตสำ วเสน กลาปหานิ เวทิตพฺพา.

[๕๔] คพฺภเสยฺยกสตฺตานำ ปน กายภาววตฺถุทสกสงฺขาตานิ ตีณิ ทสกานิ ปาตุภวนฺติ, ตตฺถาปิ ภาวทสกำ กทาจิ น ลพฺภติ, ตโต ปรำ ปน ปวตฺติกาเล กเมน จกฺขุทสกาทีนิ จ ปาตุภวนฺติ.

[๕๕] อิจฺเจวำ ปฏิสนฺธิมุปาทาย กมฺมสมุฏฺฐานา, ทุติยจิตฺต-มุปาทาย จิตฺตสมุฏฺฐานา, จิตฺติกาลมุปาทาย อุตุสมุฏฺฐานา, โอชาผรณมุปาทาย อาหารสมุฏฺฐานา เจติ จตุสมุฏฺฐานรูปกลาป-สนฺตติ กามโลเก ทีปชาลา วิย นทีโสโต วิย จ ยาวตายุก-มพฺโพจฺฉินฺนา ปวตฺตติ.

[๕๖] มรณกาเล ปน จุติจิตฺโตปริสตฺตรสมจิตฺตสฺส จิติกาล-มุปาทาย กมฺมชรูปานิ น อุปฺปชฺชนฺติ, ปุเรตรมุปฺปนฺนานิ จ กมฺมชรูปานิ จุติจิตฺตสมกาลเมว ปวตฺติตฺวา นิรุชฺฌนฺติ, ตโต ปรำ จิตฺตชาหารชรูปญฺจ โวจฺฉิชฺชติ, ตโต ปรำ อุตุสมุฏฺฐานรูป-

ปรมฺปรา ยาว มตกเฬวรสงฺขาตา ปวตฺตนฺติ.

[๕๗] อิจฺเจวํ มตสตฺตานํ ปุนเทว ภวนฺตเร
ปฏิสนฺธิมุปาทาย ตถา รูปํ ปวตฺตติ.

[๕๘] รูปโลเก ปน ฆานชิวฺหากายภาวทสกานิ จ[๑] อาหารช-กลาปานิ จ น ลพฺภนฺติ, ตสฺมา เตสํ ปฏิสนฺธิกาเล จกฺขุโสต-วตฺถุเวสน ตีณิ ทสกานิ ชีวิตนวกญฺเจติ จตฺตาโร กมฺมสมุฏฺฐาน-กลาปา, ปวตฺติยํ จิตฺโตตุสมุฏฺฐานา จ ลพฺภนฺติ.

[๕๙] อสญฺญสตฺตานํ ปน จกฺขุโสตวตฺถุสทฺทาปิ น ลพฺภนฺติ, ตถา สพฺพานิปิ จิตฺตชรูปานิ, ตสฺมา เตสํ ปฏิสนฺธิกาเล ชีวิต-นวกเมว,[๒] ปวตฺติยญฺจ สทฺทวชฺชิตํ อุตุสมุฏฺฐานรูปํ อติริจฺฉติ.

[๖๐] อิจฺเจวํ กามรูปาสญฺญีสงฺขาเตสุ ตีสุ ฐาเนสุ ปฏิสนฺธิ-ปวตฺติวเสน ทุวิธา รูปปฺปวตฺติ เวทิตพฺพา.

[๖๑] อฏฺฐวีสติ กาเมสุ โหนฺติ เตวีส รูปิสุ
สตฺตรเสว สญฺญีนํ อรูเป นตฺถิ กิญฺจิปิ.

สทฺโท วิกาโร ชรตา มรณญฺโจปปตฺติยํ
น ลพฺภนฺติ ปวตฺเต ตุ น กิญฺจิปิ น ลพฺภติ.

อยเมตฺถ รูปปวตฺติกฺกโม.

นิพฺพานเภท

[๖๒] **นิพฺพานํ** ปน โลกุตฺตรสงฺขาตํ จตุมคฺคญาเณน สจฺฉิกาตพฺพํ, มคฺคผลานมารมฺมณภูตํ วานสงฺขาตาย ตณฺหาย นิกฺขนฺตตฺตา นิพฺพานนฺติ ปวุจฺจติ.

[๖๓] ตเทตํ สภาวโต เอกวิธมฺปิ สอุปาทิเสสนิพฺพานธาตุ อนุปาทิเสสนิพฺพานธาตุ เจติ ทุวิธํ โหติ การณปริยาเยน.

[๖๔] ตถา สุญฺญตํ อนิมิตฺตํ อปฺปณิหิตญฺเจติ ติวิธํ โหติ อาการเภเทน.

[๖๕] ปทมจฺจุตมจฺจนฺตํ อสงฺขตมนุตฺตรํ
นิพฺพานมิติ ภาสนฺติ วานมุตฺตา มเหสโย.

อิติ จิตฺตํ เจตสิกํ รูปํ นิพฺพานมิจฺจปิ
ปรมตฺถํ ปกาเสนฺติ จตุธาว ตถาคตา.

อิติ อภิธมฺมตฺถสงฺคเห รูปสงฺคหวิภาโค นาม
ฉฏฺโฐ ปริจฺเฉโท.

๗. สตฺตมปริจฺเฉท
สมุจฺจยสงฺคหวิภาค

[๑] ทฺวาสตฺตติวิธา วุตฺตา วตฺถุธมฺมา สลกฺขณา
เตสํ ทานิ ยถาโยคํ ปวกฺขามิ สมุจฺจยํ.

[๒] อกุสลสงฺคโห มิสฺสกสงฺคโห โพธิปกฺขิยสงฺคโห สพฺพสงฺคโห เจติ สมุจฺจยสงฺคโห จตุพฺพิโธ เวทิตพฺโพ.

อกุสลสงฺคห

[๓] กถํ **อกุสลสงฺคเห** ตาว จตฺตาโร อาสวา กามาสโว ภวาสโว ทิฏฺฐาสโว อวิชฺชาสโว.

[๔] จตฺตาโร โอฆา กาโมฆ ภโวฆ ทิฏฺโฐฆ อวิชฺโชฆ.

[๕] จตฺตาโร โยคา กามโยโค ภวโยโค ทิฏฺจิโยโค อวิชฺชาโยโค.

[๖] จตฺตาโร คนฺถา อภิชฺฌากายคนฺโถ, พฺยาปาโท กายคนฺโถ, สีลพฺพตปรามาโส กายคนฺโถ, อิทมฺสจฺจาภินิเวโส กายคนฺโถ.

[๗] จตฺตาโร อุปาทานา กามุปาทานํ ทิฏฺฐุปาทานํ สีลพฺพตุ-ปาทานํ อตฺตวาทุปาทานํ.

[๘] ฉ นีวรณานิ กามจฺฉนฺทนีวรณํ พฺยาปาทนีวรณํ ถินมิทฺธ-นีวรณํ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจนีวรณํ วิจิกิจฺฉานีวรณํ อวิชฺชานีวรณํ.

[๙] สตฺต อนุสยา กามาราคานุสโย ภวราคานุสโย ปฏิฆา-นุสโย มานานุสโย ทิฏฺฐานุสโย วิจิกิจฺฉานุสโย อวิชฺชานุสโย.

[๑๐] ทส สโยชนานิ กามาราคสโยชนํ รูปราคสโยชนํ อรูปราค-

สโยชนํ ปฏิฆสโยชนํ มานสโยชนํ ทิฏฺฐิสโยชนํ สีลพฺพตปรามาส-สโยชนํ วิจิกิจฺฉาสโยชนํ อุทฺธจฺจสโยชนํ อวิชฺชาสโยชนํ สุตฺตนฺเต.[๑]

[๑๑] อปรานิปิ ทส สโยชนานิ กามราคสโยชนํ ภวราคสโยชนํ ปฏิฆสโยชนํ มานสโยชนํ ทิฏฺฐิสโยชนํ สีลพฺพตปรามาสสโยชนํ วิจิกิจฺฉาสโยชนํ อิสฺสาสโยชนํ มจฺฉริยสโยชนํ อวิชฺชาสโยชนํ อภิธมฺเม.[๒]

[๑๒] ทส กิเลสา โลโภ โทโส โมโห มาโน ทิฏฺฐิ วิจิกิจฺฉา ถีนํ อุทฺธจฺจํ อหิริกํ อโนตฺตปฺปํ.

[๑๓] อาสวาทีสุ ปเนตฺถ กามภวนาเมน ตพฺพตฺถุกา ตณฺหา อธิปฺเปตา, สีลพฺพตปรามาโส อิทมสจฺจาภินิเวโส อตฺตวาทุปาโท จ ตถาปวตฺตํ ทิฏฺฐิคตเมว ปวุจฺจติ.

[๑๔] อาสโวฆา จ โยคา จ ตโย คนฺถา จ วตฺถุโต
อุปาทานา ทุเว วุตฺตา อฏฺฐ นีวรณา สิยุ.
ฉเฬวานุสยา โหนฺติ นว สโยชนา มตา
กิเลสา ทเสติ[๓] วุตฺโตยํ นวธา ปาปสงฺคโห.

มิสฺสกสงฺคห

[๑๕] **มิสฺสกสงฺคเห** ฉ เหตู โลโภ โทโส โมโห อโลโภ อโทโส อโมโห.

[๑๖] สตฺต ฌานงฺคานิ วิตกฺโก วิจาโร ปีติ เอกคฺคตา โสมนสฺสํ โทมนสฺสํ อุเปกฺขา.

[๑๗] ทฺวาทส มคฺคงฺคานิ สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป สมฺมา-

วาจา สมฺมากมฺมนฺโต สมฺมาอาชีโว สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ มิจฺฉาสงฺกปฺโป มิจฺฉาวายาโม มิจฺฉาสมาธิ.

[๑๘] พาวีสตินฺทฺริยานิ จกฺขุนฺทฺริยํ โสตินฺทฺริยํ ฆานินฺทฺริยํ ชิวฺหินฺทฺริยํ กายินฺทฺริยํ อิตฺถินฺทฺริยํ ปุริสินฺทฺริยํ ชีวิตินฺทฺริยํ สุขินฺทฺริยํ ทุกฺขินฺทฺริยํ โสมนสฺสินฺทฺริยํ โทมนสฺสินฺทฺริยํ อุเปกฺขินฺทฺริยํ สทฺธินฺทฺริยํ วีริยินฺทฺริยํ สตินฺทฺริยํ สมาธินฺทฺริยํ ปญฺญินฺทฺริยํ อนญฺญาตญฺญสฺสามีตินฺทฺริยํ อญฺญินฺทฺริยํ อญฺญาตาวินฺทฺริยํ.

[๑๙] นว พลานิ สทฺธาพลํ วีริยพลํ สติพลํ สมาธิพลํ ปญฺญาพลํ หิริพลํ โอตฺตปฺปพลํ อหิริกพลํ อโนตฺตปฺปพลํ.

[๒๐] จตฺตาโร อธิปตี ฉนฺทาธิปติ วีริยาธิปติ จิตฺตาธิปติ วีมํสาธิปติ.

[๒๑] จตฺตาโร อาหารา กพฬีกาโร อาหาโร, ผสฺโส ทุติโย, มโนสญฺเจตนา ตติยา, วิญฺญาณํ จตุตฺถํ.

[๒๒] อินฺทฺริเยสุ ปเนตฺถ โสตาปตฺติมคฺคญาณํ อนญฺญาตญฺ-ญสฺสามีตินฺทฺริยํ.

[๒๓] อรหตฺตพลญาณํ อญฺญาตาวินฺทฺริยํ.

[๒๔] มชฺเฌ ฉ ญาณานิ อญฺญินฺทฺริยานีติ ปวุจฺจนฺติ.

[๒๕] ชีวิตินฺทฺริยญฺจ รูปารูปวเสน ทุวิธํ โหติ.

[๒๖] ทฺวิปญฺจวิญฺญาเณสุ[๑] ฌานงฺคานิ, อวีริเยสุ พลานิ, อเหตุเกสุ มคฺคงฺคานิ น ลพฺภนฺติ.

[๒๗] ตถา วิจิกิจฺฉาจิตฺเต เอกคฺคตา มคฺคินฺทฺริยพลภาวํ น คจฺฉติ.

[๒๘] ทฺวิเหตุกติเหตุกชวเนเสฺววว ยถาสมฺภวํ อธิปติ เอโกว ลพฺภตีติ.

[๒๙] ฉ เหตู ปญฺจ ฌานงฺคา มคฺคงฺคา นว วตฺถุโต
โสฬสินฺทฺริยธมฺมา จ พลธมฺมา นเวริตา.
จตฺตาโรธิปตี วุตฺตา ตถาหาราติ สตฺตธา
กุสลาทิสมากิณฺโณ วุตฺโต มิสฺสกสงฺคโห.

โพธิปกฺขิยสงฺคห

[๓๐] **โพธิปกฺขิยสงฺคเห** จตฺตาโร สติปฏฺฐานา กายานุปสฺสนา-สติปฏฺฐานํ เวทนานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ จิตฺตานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ ธมฺมานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ.

[๓๑] จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา อุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ ปหานาย วายาโม, อนุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อนุปฺปาทาย วายาโม, อนุปฺปนฺนานํ กุสลานํ อุปฺปาทาย วายาโม, อุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ภิยฺโยภาวาย วายาโม.

[๓๒] จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ฉนฺทิทฺธิปาโท วีริยิทฺธิปาโท จิตฺติทฺธิปาโท วีมํสิทฺธิปาโท.

[๓๓] ปญฺจินฺทฺริยานิ สทฺธินฺทฺริยํ วีริยินฺทฺริยํ สตินฺทฺริยํ สมาธินฺทฺริยํ ปญฺญินฺทฺริยํ.

[๓๔] ปญฺจ พลานิ สทฺธาพลํ วีริยพลํ สติพลํ สมาธิพลํ ปญฺญาพลํ.

[๓๕] สตฺต โพชฺฌงฺคา สติสมฺโพชฺฌงฺโค ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค วีริยสมฺโพชฺฌงฺโค ปีติสมฺโพชฺฌงฺโค ปสฺสทฺธิสมฺโพชฺฌงฺโค สมาธิสมฺโพชฺฌงฺโค อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺโค.

[๓๖] อฏฺ มคฺคงฺคานิ สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมนฺโต สมฺมาอาชีโว สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิ.

[๓๗] เอตฺถ ปน จตฺตาโร สติปฏฺฐานาติ สมฺมาสติ เอกาว ปวุจฺจติ.

[๓๘] ตถา จตฺตาโร สมฺมปฺปธานาติ จ สมฺมาวายาโม.

[๓๙] ฉนฺโท จิตฺตมุเปกฺขา จ สทฺธาปสฺสทฺธิปีติโย
สมฺมาทิฏฺฐิ จ สงฺกปฺโป วายาโม วิรติตฺตยํ.
สมฺมาสติ สมาธีติ จุทฺทเสเต สภาวโต
สตฺตตฺตึสปฺปเภเทน สตฺตธา ตตฺถ สงฺคโห.

[๔๐] สงฺกปฺปปสฺสทฺธิ จ ปีตุเปกฺขา
ฉนฺโท จ จิตฺตํ วิรติตฺตยญฺจ
นเวกจานา วิริยํ นวฏฺฐ
สตี สมาธี จตุ ปญฺจ ปญฺญา
สทฺธา ทุจานุตฺตมสตฺสตึส-
ธมฺมานเมโส ปวโร วิภาโค.

[๔๑] สพฺเพ โลกุตฺตเร โหนฺติ น วา สงฺกปฺปปีติโย
โลกิเยปิ ยถาโยคํ ฉพฺพิสุทฺธิปวตฺติยํ.

สพฺพสงฺคห

[๔๒] **สพฺพสงฺคเห** ปญฺจกฺขนฺธา รูปกฺขนฺโธ เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ

[๔๓] ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา รูปุปาทานกฺขนฺโธ เวทนุปาทานกฺขนฺโธ สญฺญุปาทานกฺขนฺโธ สงฺขารุปาทานกฺขนฺโธ วิญฺญาณุปาทานกฺขนฺโธ.

[๔๔] ทฺวาทสายตนานิ จกฺขายตนํ โสตายตนํ ฆานายตนํ ชิวฺหายตนํ กายายตนํ มนายตนํ รูปายตนํ สทฺทายตนํ คนฺธายตนํ รสายตนํ โผฏฺฐพฺพายตนํ ธมฺมายตนํ.

[๔๕] อฏฺฐารส ธาตุโย จกฺขุธาตุ โสตธาตุ ฆานธาตุ ชิวฺหาธาตุ กายธาตุ รูปธาตุ สทฺทธาตุ คนฺธธาตุ รสธาตุ โผฏฺฐพฺพธาตุ จกฺขุวิญฺญาณธาตุ โสตวิญฺญาณธาตุ ฆานวิญฺญาณธาตุ ชิวฺหาวิญฺญาณธาตุ กายวิญฺญาณธาตุ มโนธาตุ ธมฺมธาตุ มโนวิญฺญาณธาตุ.

[๔๖] จตฺตาริ อริยสจฺจานิ ทุกฺขํ อริยสจฺจํ, ทุกฺขสมุทโย อริยสจฺจํ, ทุกฺขนิโรโธ อริยสจฺจํ, ทุกฺขนิโรธคามินีปฏิปทา อริยสจฺจํ.

[๔๗] เอตฺถ ปน เจตสิกสุขุมรูปนิพฺพานวเสน เอกูนสตฺตติ ธมฺมา ธมฺมายตนธมฺมธาตูติ สงฺขํ คจฺฉนฺติ.

[๔๘] มนายตนเมว สตฺตวิญฺญาณธาตุวเสน ภิชฺชติ.

[๔๙] รูปญฺจ เวทนา สญฺญา เสสา เจตสิกา ตถา
วิญฺญาณมิติ ปญฺเจเต ปญฺจกฺขนฺธาติ ภาสิตา.

[๕๐] ปญฺจุปาทานกฺขนฺธาติ ตถา เตภูมกา มตา
เภทาภาเวน นิพฺพานํ ขนฺธสงฺคหนิสฺสฏฺ.

[๕๑] ทฺวารารมฺมณเภเทน ภวนฺตายตนานิ จ
ทฺวาราลมฺภตทุปฺปนฺน- ปริยาเยน ธาตุโย.

[๕๒] ทุกฺขํ เตภูมกํ วฏฺฏํ ตณฺหา สมุทโย ภเว
นิโรโธ นาม นิพฺพานํ มคฺโค โลกุตฺตโร มโต.

[๕๓] มคฺคยุตฺตา ผลา เจว[๑] จตุสจฺจวินิสฺสฏา
อิติ ปญฺจปฺปเภเทน ปวุตฺโต สพฺพสงฺคโห.

อิติ อภิธมฺมตฺถสงฺคเห สมุจฺจยสงฺคหวิภาโค นาม
สตฺตโม ปริจฺเฉโท.

๘. อฏฺฐมปริจฺเฉท
ปจฺจยสงฺคหวิภาค

[๑] เยสํ สงฺขตธมฺมานํ เย ธมฺมา ปจฺจยา ยถา
ตํ วิภาคมิเหทานิ ปวกฺขามิ ยถารหํ.

[๒] ปฏิจฺจสมุปฺปาทนโย ปฏฺฐานนโย เจติ ปจฺจยสงฺคโห ทุวิโธ เวทิตพฺโพ.

[๓] ตตฺถ ตพฺภาวภาวีภาวาการมตฺโตปลกฺขิโต ปฏิจฺจสมุปฺปาทนโย, ปฏฺฐานนโย ปน อาหจฺจปจฺจยฏฺฐิติมารพฺภ ปวุจฺจติ, อุภยํ ปน โวมิสฺเสตฺวา ปปญฺเจนฺติ อาจริยา.

ปฏิจฺจสมุปฺปาทนย

[๔] ตตฺถ อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ, นามรูปปจฺจยา สฬายตนํ, สฬายตนปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ, อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ, โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา สมฺภวนฺติ, เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหตีติ, อยเมตฺถ **ปฏิจฺจสมุปฺปาทนโย**.

[๕] ตตฺถ ตโย อทฺธา ทฺวาทสงฺคานิ วีสตาการา ติสนฺธิ จตุสงฺเขปา ตีณิ วฏฺฏานิ เทฺว มูลานิ จ เวทิตพฺพานิ.

[๖] กถํ อวิชฺชาสงฺขารา อตีโต อทฺธา, ชาติชรามรณํ อนาคโต อทฺธา, มชฺเฌ อฏฺฐ ปจฺจุปฺปนฺโน อทฺธาติ ตโย อทฺธา.

[๗] อวิชฺชา สงฺขารา วิญฺญาณํ นามรูปํ สฬายตนํ ผสฺโส เวทนา ตณฺหา อุปาทานํ ภโว ชาติ ชรามรณนฺติ ทฺวาทสงฺคานิ.

[๘] โสกาทิวจนํ ปเนตฺถ นิสฺสนฺทผลนิทสฺสนํ.

[๙] อวิชฺชาสงฺขารคฺคหเณน ปเนตฺถ ตณฺหุปาทานภวาปิ คหิตา ภวนฺติ, ตถา ตณฺหุปาทานภวคฺคหเณน จ อวิชฺชาสงฺขารา, ชาติชรามรณคฺคหเณน จ วิญฺญาณาทิผลปญฺจกเมว คหิตนฺติ กตฺวา :-

[๑๐] อตีเต เหตโว ปญฺจ อิทานิ ผลปญฺจกํ
อิทานิ เหตโว ปญฺจ อายตึ ผลปญฺจกนฺติ

วีสติอาการา ติสนฺธี จตุสงฺเขปา จ ภวนฺติ.

[๑๑] อวิชฺชาตณฺหุปาทานา จ กิเลสวฏฺฏํ, กมฺมภวสงฺขาโต ภเวกเทโส สงฺขารา จ กมฺมวฏฺฏํ, อุปปตฺติภวสงฺขาโต ภเวกเทโส อวเสสา จ วิปากวฏฺฏนฺติ ตีณิ วฏฺฏานิ.

[๑๒] อวิชฺชาตณฺหาวเสน เทฺว มูลานิ จ เวทิตพฺพานิ.

[๑๓] เตสเมว จ มูลานํ นิโรเธน นิรุชฺฌติ
ชรามรณมุจฺฉาย ปีฬิตานมภิณฺหโส

อาสวานํ สมุปฺปาทา อวิชฺชา จ ปวตฺตติ.
วฏฺฏมาพทฺธมิจฺเจวํ เตภูมกมนาทิกํ
ปฏิจฺจสมุปฺปาโทติ ปฏฺฐเปสิ มหามุนิ.

ปฏฺฐานนย

[๑๔] เหตุปจฺจโย อารมฺมณปจฺจโย อธิปติปจฺจโย อนนฺตร-ปจฺจโย สมนนฺตรปจฺจโย สหชาตปจฺจโย อญฺญมญฺญปจฺจโย นิสฺสย-ปจฺจโย อุปนิสฺสยปจฺจโย ปุเรชาตปจฺจโย ปจฺฉาชาตปจฺจโย อาเสวนปจฺจโย กมฺมปจฺจโย วิปากปจฺจโย อาหารปจฺจโย อินฺทฺริย-ปจฺจโย ฌานปจฺจโย มคฺคปจฺจโย สมฺปยุตฺตปจฺจโย วิปฺปยุตฺตปจฺจโย อตฺถิปจฺจโย นตฺถิปจฺจโย วิคตปจฺจโย อวิคตปจฺจโยติ อยเมตฺถ **ปฏฺฐานนโย**.

[๑๕] ฉธา นามํ ตุ นามสฺส ปญฺจธา นามรูปินํ
เอกธา ปุน รูปสฺส รูปํ นามสฺส เจกธา.
ปญฺญตฺตินามรูปานิ นามสฺส ทุวิธา ทฺวยํ
ทฺวยสฺส นวธา เจติ ฉพฺพิธา ปจฺจยา กถํ.

[๑๖] อนนฺตรนิรุทฺธา จิตฺตเจตสิกา ธมฺมา ปฏฺปฺปนฺนานํ จิตฺต-เจตสิกานํ ธมฺมานํ อนนฺตรสมนนฺตรนตฺถิวิคตวเสน, ปุริมานิ ชวนานิ ปจฺฉิมานํ ชวนานํ อาเสวนวเสน, สหชาตา จิตฺตเจตสิกา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ สมฺปยุตฺตวเสเนติ จ **ฉธา นามํ นามสฺส** ปจฺจโย โหติ.

[๑๗] เหตุฌานงฺคมคฺคงฺคานิ สหชาตานํ นามรูปานํ เหตาทิวเสน, สหชาตา เจตนา สหชาตานํ นามรูปานํ, นานากฺขณิกา เจตนา กมฺมาภินิพฺพตฺตานํ นามรูปานํ กมฺมวเสน, วิปากกฺขนฺธา อญฺญมญฺญํ สหชาตานํ รูปานํ วิปากวเสเนติ จ **ปญฺจธา นามํ นามรูปานํ** ปจฺจโย โหติ.

[๑๘] ปจฺฉาชาตา จิตฺตเจตสิกา ธมฺมา ปุเรชาตสฺส อิมสฺส กายสฺส ปจฺฉาชาตวเสเนติ **เอกธาว นามํ รูปสฺส** ปจฺจโย โหติ.

[๑๙] ฉ วตฺถูนิ ปวตฺติยํ สตฺตนฺนํ วิญฺญาณธาตูนํ, ปญฺจารมฺมณานิ จ ปญฺจวิญฺญาณวีถิยา ปุเรชาตวเสเนติ **เอกธาว รูปํ นามสฺส** ปจฺจโย โหติ.

[๒๐] อารมฺมณวเสน อุปนิสฺสยวเสเนติ จ **ทุวิธา ปญฺญตฺติ-นามรูปานิ นามสฺเสว** ปจฺจยา โหนฺติ.

[๒๑] ตตฺถ รูปาทิวเสน ฉพฺพิธํ โหติ อารมฺมณํ.

[๒๒] อุปนิสฺสโย ปน ติวิโธ โหติ อารมฺมณูปนิสฺสโย อนนฺตรูปนิสฺสโย ปกตูปนิสฺสโย เจติ.

[๒๓] ตตฺถ อารมฺมณเมว ครุกตํ อารมฺมณูปนิสฺสโย.

[๒๔] อนนฺตรนิรุทฺธา จิตฺตเจตสิกา ธมฺมา อนนฺตรูปนิสฺสโย.

[๒๕] ราคาทโย ปน ธมฺมา สทฺธาทโย จ สุขํ ทุกฺขํ ปุคฺคโล โภชนํ อุตุ เสนาสนญฺจ ยถารหํ อชฺฌตฺตญฺจ พหิทฺธา จ กุสลาทิ-ธมฺมานํ, กมฺมํ วิปากานนฺติ จ พหุธา โหติ ปกตูปนิสฺสโย.

[๒๖] อธิปติสหชาตอญฺญมญฺญนิสฺสยอาหารอินฺทฺริยวิปฺปยุตฺต-อตฺถิอวิคตวเสเนติ ยถารหํ **นวธา นามรูปานิ นามรูปานํ** ปจฺจยา ภวนฺติ.

[๒๗] ตตฺถ ครุกตมารมฺมณํ อารมฺมณาธิปติวเสน นามานํ, สหชาตาธิปติ จตุพฺพิโธปิ สหชาตวเสน สหชาตานํ นามรูปานนฺติ จ ทุวิโธ โหติ อธิปติปจฺจโย.

[๒๘] จิตฺตเจตสิกา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ สหชาตรูปานญฺจ, มหาภูตา อญฺญมญฺญํ อุปาทารูปานญฺจ, ปฏิสนฺธิกฺขเณ วตฺถุวิปากา อญฺญมญฺญนฺติ จ ติวิโธ โหติ สหชาตปจฺจโย.

[๒๙] จิตฺตเจตสิกา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ, มหาภูตา อญฺญมญฺญํ, ปฏิสนฺธิกฺขเณ วตฺถุวิปากา อญฺญมญฺญนฺติ จ ติวิโธ โหติ อญฺญมญฺญปจฺจโย.

[๓๐] จิตฺตเจตสิกา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ สหชาตรูปานญฺจ, มหาภูตา อญฺญมญฺญํ อุปาทารูปานญฺจ, ฉ วตฺถูนิ สตฺตนฺนํ วิญฺญาณธาตูนนฺติ จ ติวิโธ โหติ นิสฺสยปจฺจโย.

[๓๑] กพฬีกาโร อาหาโร อิมสฺส กายสฺส, อรูปิโน อาหารา สหชาตานํ นามรูปานนฺติ จ ทุวิโธ โหติ อาหารปจฺจโย.

[๓๒] ปญฺจ ปสาทา ปญฺจนฺนํ วิญฺญาณานํ, รูปชีวิตินฺทฺริยํ อุปาทินฺนรูปานํ, อรูปิโน อินฺทฺริยา สหชาตานํ นามรูปานนฺติ จ ติวิโธ โหติ อินฺทฺริยปจฺจโย.

[๓๓] โอกฺกนฺติกฺขเณ วตฺถุ วิปากานํ, จิตฺตเจตสิกา ธมฺมา สหชาตรูปานํ สหชาตวเสน, ปจฺฉาชาตา จิตฺตเจตสิกา ธมฺมา ปุเรชาตสฺส อิมสฺส กายสฺส ปจฺฉาชาตวเสน, ฉ วตฺถูนิ ปวตฺติยํ สตฺตนฺนํ วิญฺญาณธาตูนํ ปุเรชาตวเสเนติ จ ติวิโธ โหติ วิปฺปยุตฺต-ปจฺจโย.

[๓๔] สหชาตํ ปุเรชาตํ ปจฺฉาชาตญฺจ สพฺพถา
กพฬีกาโร อาหาโร รูปชีวิตมิจฺจยนฺติ

ปญฺจวิโธ โหติ อตฺถิปจฺจโย อวิคตปจฺจโย จ.

[๓๕] อารมฺมณูปนิสฺสยกมฺมตฺถิปจฺจเยสุ จ สพฺเพปิ ปจฺจยา สโมธานํ คจฺฉนฺติ.

[๓๖] สหชาตรูปนฺติ ปเนตฺถ สพฺพตฺถาปิ ปวตฺเต จิตฺต-สมุฏฺฐานานํ ปฏิสนฺธิยํ กฏตฺตารูปานญฺจ วเสน ทุวิธํ โหตีติ เวทิตพฺพํ.

[๓๗] อิติ เตกาลิกา ธมฺมา กาลมุตฺตา จ สมฺภวา
อชฺฌตฺตญฺจ พหิทฺธา จ สงฺขตาสงฺขตา ตถา.

ปญฺญตฺตินามรูปานํ วเสน ติวิธา จิตา
ปจฺจยา นาม ปฏฺฐาเน จตุวีสติ สพฺพถา.

[๓๘] ตตฺถ รูปธมฺมา รูปกฺขนฺโธว, จิตฺตเจตสิกสงฺขาตา จตฺตาโร อรูปิโน ขนฺธา นิพฺพานญฺเจติ ปญฺจวิธมฺปิ อรูปนฺติ จ นามนฺติ จ ปวุจฺจติ.

ปญฺญตฺติเภท

[๓๙] ตโต อวเสสา ปญฺญตฺติ ปน ปญฺญาปิยตฺตา ปญฺญตฺติ, ปญฺญาปนโต ปญฺญตฺตีติ จ ทุวิธา โหติ.

[๔๐] กถํ ตัตัภูตปริณามาการมุปาทาย ตถา ตถา ปญฺญตฺตา ภูมิปพฺพตาทิกา, สมฺภารสนฺนิเวสาการมุปาทาย เคหรถสกฏาทิกา, ขนฺธปญฺจกมุปาทาย ปุริสปุคฺคลาทิกา, จนฺทาวฏฺฏนาทิกมุปาทาย ทิสากาลาทิกา, อสมฺผุฏฺฐาการมุปาทาย กูปคุหาทิกา, ตัตัภูตนิมิตฺตํ ภาวนาวิเสสญฺจ อุปาทาย กสิณนิมิตฺตาทิกา เจติ เอวมาทิปฺปเภทา ปน ปรมตฺถโต อวิชฺชมานาปิ อตฺถจฺฉายากาเรน จิตฺตุปฺปาทาน-มารมฺมณภูตา ตัตัอุปาทาย อุปนิธาย การณํ

กตฺวา ตถา ตถา ปริกปฺปิยมานา สงฺขายติ สมญฺญายติ โวหรียติ ปณฺณาปียตีติ ปณฺณตฺตีติ ปวุจฺจติ. อยํ ปณฺณตฺติ ปณฺณาปิยตฺตา ปณฺณตฺติ นาม.

[๔๑] ปณฺณาปนโต ปณฺณตฺติ ปน นามนามกมฺมาทินาเมน ปริทีปิตา. สา วิชฺชมานปณฺณตฺติ, อวิชฺชมานปณฺณตฺติ, วิชฺชมาเนน-อวิชฺชมานปณฺณตฺติ, อวิชฺชมาเนนวิชฺชมานปณฺณตฺติ, วิชฺชมาเนน-วิชฺชมานปณฺณตฺติ, อวิชฺชมาเนนอวิชฺชมานปณฺณตฺติ เจติ ฉพฺพิธา โหติ.

[๔๒] ตตฺถ ยทา ปน ปรมตฺถโต วิชฺชมานํ รูปเวทนาทึ เอตาย ปณฺณาเปนฺติ, ตทายํ วิชฺชมานปณฺณตฺติ. ยทา ปน ปรมตฺถโต อวิชฺชมานํ ภูมิปพฺพตาทึ เอตาย ปณฺณาเปนฺติ, ตทายํ อวิชฺชมาน-ปณฺณตฺตีติ ปวุจฺจติ. อุภินฺนํ ปน โวมิสฺสกวเสน เสสา ยถา กฺกมฺ ฉฬภิญฺโญ, อิตฺถิสทฺโท, จกฺขุวิญฺญาณ์, ราชปุตฺโตติ จ เวทิตพฺพา.

[๔๓] วจีโฆสานุสาเรน โสตวิญฺญาณวีถิยา
ปวตฺตานนฺตรุปฺปนฺน- มโนทฺวารสฺส โคจรา.

อตฺถา ยสฺสานุสาเรน วิญฺญายนฺติ ตโต ปรํ
สายํ ปณฺณตฺติ วิญฺเญยฺยา โลกสงฺเกตนิมฺมิตา.

อิติ อภิธมฺมตฺถสงฺคเห ปจฺจยสงฺคหวิภาโค นาม
อฏฺฐโม ปริจฺเฉโท.

๙. นวมปริจฺเฉท
กมฺมฏฺฐานสงฺคหวิภาค

[๑] สมถวิปสฺสนานํ ภาวนานมิโต ปรं
กมฺมฏฺฐานํ ปวกฺขามิ ทุวิธมฺปิ ยถากฺกมํ.

สมถกมฺมฏฺฐาน

[๒] ตตฺถ **สมถสงฺคเห** ตาว ทส กสิณานิ ทส อสุภา ทส อนุสฺสติโย จตสฺโส อปฺปมญฺญาโย เอกา สญฺญา เอกํ ววตฺถานํ จตฺตาโร อารุปฺปา เจติ สตฺตวิเธน สมถกมฺมฏฺฐานสงฺคโห.

จริตเภท

[๓] ราคจริตา โทสจริตา โมหจริตา สทฺธาจริตา พุทฺธิจริตา วิตกฺกจริตา เจติ ฉพฺพิเธน จริตสงฺคโห.

ภาวนาเภท

[๔] ปริกมฺมภาวนา อุปจารภาวนา อปฺปนาภาวนา เจติ ติสฺโส ภาวนา.

นิมิตฺตเภท

[๕] ปริกมฺมนิมิตฺตํ อุคฺคหนิมิตฺตํ ปฏิภาคนิมิตฺตญฺเจติ ตีณิ นิมิตฺตานิ จ เวทิตพฺพานิ.

[๖] กถํ ปถวีกสิณํ อาโปกสิณํ เตโชกสิณํ วาโยกสิณํ นีลกสิณํ ปีตกสิณํ โลหิตกสิณํ โอทาตกสิณํ อากาสกสิณ

อาโลกกสิณญฺเจติ อิมานิ **ทส กสิณานิ** นาม.

[๗] อุทฺธุมาตกํ วินีลกํ วิปุพฺพกํ วิจฺฉิทฺทกํ วิกฺขายิตกํ วิกฺขิตฺตกํ หตวิกฺขิตฺตกํ โลหิตกํ ปุฬวกํ อฏฺฐิกญฺเจติ อิเม **ทส อสุภา** นาม.

[๘] พุทฺธานุสฺสติ ธมฺมานุสฺสติ สงฺฆานุสฺสติ สีลานุสฺสติ จาคานุสฺสติ เทวตานุสฺสติ อุปสมานุสฺสติ มรณานุสฺสติ กายคตาสติ อานาปานสฺสติ เจติ อิมา **ทส อนุสฺสติโย** นาม.

[๙] เมตฺตา กรุณา มุทิตา อุเปกฺขา เจติ อิมา **จตสฺโส อปฺปมญฺญาโย** นาม, พฺรหฺมวิหาโรติ จ ปวุจฺจติ.

[๑๐] อาหาเรปฏิกูลสญฺญา **เอกา สญฺญา** นาม.

[๑๑] จตุธาตุววตฺถานํ **เอกํ ววตฺถานํ** นาม.

[๑๒] อากาสานญฺจายตนาทโย **จตฺตาโร อารุปฺปา** นามาติ สพฺพถาปิ สมถนิทฺเทเส จตฺตาลีส กมฺมฏฺฐานานิ ภวนฺติ.

สปฺปายเภท

[๑๓] จริตาสุ ปน ทส อสุภา กายคตาสติสงฺขาตา โกฏฺฐาสภาวนา จ ราคจริตสฺส สปฺปายา.

[๑๔] จตสฺโส อปฺปมญฺญาโย นีลาทีนิ จ จตฺตาริ กสิณานิ โทสจริตสฺส.

[๑๕] อานาปานํ โมหจริตสฺส วิตกฺกจริตสฺส จ.

[๑๖] พุทฺธานุสฺสติอาทโย ฉ สทฺธาจริตสฺส.

[๑๗] มรณอุปสมสญฺญาววตฺถานานิ พุทฺธิจริตสฺส.

[๑๘] เสสานิ ปน สพฺพานิปิ กมฺมฏฺฐานานิ สพฺเพสมฺปิ สปฺปายานิ, ตตฺถาปิ กสิเณสุ ปุถุลํ โมหจริตสฺส, ขุทฺทกํ วิตกฺก-จริตสฺเสวาติ.

อยเมตฺถ สปฺปายเภโท.

ภาวนาเภท

[๑๙] **ภาวนาสุ**[๑] สพฺพตฺถาปิ ปริกมฺมภาวนา ลพฺภเตว. พุทฺธานุสฺสติอาทีสุ อฏฺฐสุ สญฺญาววตฺถาเนสุ จาติ ทสสุ กมฺมฏฺฐาเนสุ อุปจารภาวนาว สมฺปชฺชติ, นตฺถิ อปฺปนา.

[๒๐] เสเสสุ ปน สมตึสกมฺมฏฺฐาเนสุ อปฺปนาภาวนาปิ สมฺปชฺชติ.

[๒๑] ตตฺถาปิ ทส กสิณานิ อานาปานญฺจ ปญฺจกชฺฌานิกานิ.[๒]

[๒๒] ทส อสุภา กายคตาสติ จ ปฐมชฺฌานิกา.

[๒๓] เมตฺตาทโย ตโย จตุกฺกชฺฌานิกา.

[๒๔] อุเปกฺขา ปญฺจมชฺฌานิกานิ ฉพฺพีสติ รูปาวจรชฺ-ฌานิกานิ กมฺมฏฺฐานานิ.

[๒๕] จตฺตาโร ปน อารุปฺปา อารุปฺปชฺฌานิกาติ.

อยเมตฺถ ภาวนาเภโท.

โคจรเภท

[๒๖] **นิมิตฺเตสุ** ปน ปริกมฺมนิมิตฺตํ อุคฺคหนิมิตฺตญฺจ สพฺพตฺถาปิ ยถารหํ ปริยาเยน ลพฺภนฺเตว.

[๒๗] ปฏิภาคนิมิตฺตํ ปน กสิณาสุภโกฏฺฐาสอานาปาเนเสฺวว ลพฺภติ, ตตฺถ หิ ปฏิภาคนิมิตฺตมารพฺภอุปจารสมาธิ อปฺปนาสมาธิ จ ปวตฺตนฺติ.

[๒๘] กถํ อาทิกมฺมิกสฺส หิ ปถวีมณฺฑลาทีสุ นิมิตฺตํ อุคฺคณฺหนฺตสฺส ตมารมฺมณํ ปริกมฺมนิมิตฺตนฺติ ปวุจฺจติ, สา จ ภาวนา ปริกมฺมภาวนา นาม.

[๒๙] ยทา ปน ตํ นิมิตฺตํ จิตฺเตน สมุคฺคหิตํ โหติ, จกฺขุนา ปสฺสนฺตสฺเสว มโนทฺวารสฺส อาปาถมาคตํ, ตทา ตเมว อารมฺมณํ อุคฺคหนิมิตฺตํ นาม, สา จ ภาวนา สมาธิยติ.

[๓๐] ตถาสมาหิตสฺส ปเนตสฺส ตโต ปรํ ตสฺมึ อุคฺคหนิมิตฺเต ปริกมฺมสมาธินา ภาวนมนุยุญฺชนฺตสฺส ยทา ตปฺปฏิภาคํ วตฺถุธมฺม-วิมุจฺจิตํ ปญฺญตฺติสงฺขาตํ ภาวนามยมารมฺมณํ จิตฺเต สนฺนิสินฺนํ สมปฺปิตํ โหติ, ตทา ตํปฏิภาคนิมิตฺตํ สมุปฺปนฺนนฺติ ปวุจฺจติ.

[๓๑] ตโต ปฏฺฐาย ปริปนฺถวิปฺปหีนา กามาวจรสมาธิสงฺขาตา อุปจารภาวนา นิปฺผนฺนา นาม โหติ.

[๓๒] ตโต ปรํ ตเมว ปฏิภาคนิมิตฺตํ อุปจารสมาธินา สมาเสวนฺตสฺส รูปาวจรปฐมชฺฌานมปฺเปติ.

[๓๓] ตโต ปรํ ตเมว ปฐมชฺฌานํ อาวชฺชนํ สมาปชฺชนํ อธิฏฺฐานํ วุฏฺฐานํ ปจฺจเวกฺขณา เจติ อิมาหิ ปญฺจหิ วสิตาหิ วสีภูตํ

กตฺวา วิตกฺกาทิกโมฬาริกงฺคํ ปหานาย วิจาราทิสุขุมงฺคุปฺปตฺติยา ปทหโต ยถากฺกมํ ทุติยชฺฌานาทโย ยถารหมปฺเปนฺติ.

[๓๔] อิจฺเจวํ ปถวีกสิณาทีสุ ทฺวาวีสติกมฺมฏฺฐาเนสุ ปฏิภาคนิมิตฺตมุปลพฺภติ.

[๓๕] อวเสเสสุ ปน อปฺปมญฺญา สตฺตปญฺญตฺติยํ ปวตฺตนฺติ.

[๓๖] อากาสวชฺชิตกสิเณสุ ปน ยํ กิญฺจิ กสิณํ อุคฺฆาเฏตฺวา ลทฺธมากาสํ อนนฺตวเสน ปริกมฺมํ กโรนฺตสฺส ปฐมารุปฺปมปฺเปติ.

[๓๗] ตเมว ปฐมารุปฺปวิญฺญาณํ อนนฺตวเสน ปริกมฺมํ กโรนฺตสฺส ทุติยารุปฺปมปฺเปติ.

[๓๘] ตเมว ปฐมารุปฺปวิญฺญาณาภาวํ ปน “นตฺถิ กิญฺจี”ติ ปริกมฺมํ กโรนฺตสฺส ตติยารุปฺปมปฺเปติ.

[๓๙] ตติยารุปฺปํ “สนฺตเมตํ, ปณีตเมตนฺ”ติ ปริกมฺมํ กโรนฺตสฺส จตุตฺถารุปฺปมปฺเปติ.

[๔๐] อวเสเสสุ จ ทสสุ กมฺมฏฺฐาเนสุ พุทฺธคุณาทิกมารมฺมณมารพฺภ ปริกมฺมํ กตฺวา ตสฺมึ นิมิตฺเต สาธุกมุคฺคหิเต ตตฺเถว ปริกมฺมญฺจ สมาธิยติ, อุปจาโร จ สมฺปชฺชติ.

[๔๑] อภิญฺญาวเสน ปวตฺตมานํ ปน รูปาวจรปญฺจมชฺฌานํ อภิญฺญาปาทกปญฺจมชฺฌานา วุฏฺฐหิตฺวา อธิฏฺเฐยฺยาทิกมาวชฺเชตฺวา ปริกมฺมํ กโรนฺตสฺส รูปาทีสุ อารมฺมเณสุ ยถารหมปฺเปติ.

[๔๒] อภิญฺญา จ นาม :-

อิทฺธิวิธํ ทิพฺพโสตํ ปรจิตฺตวิชานนา
ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติ ทิพฺพจกฺขูติ ปญฺจธา.

อยเมตฺถ โคจรเภโท.
นิฏฺฐิโต จ สมถกมฺมฏฺฐานนโย.

วิปสฺสนากมฺมฏฺฐานวิสุทฺธิเภท

[๔๓] **วิปสฺสนากมฺมฏฺฐาเน** ปน สีลวิสุทฺธิ จิตฺตวิสุทฺธิ ทิฏฺฐิ-วิสุทฺธิ กงฺขาวิตรณวิสุทฺธิ มคฺคามคฺคญาณทสฺสนวิสุทฺธิ ปฏิปทา-ญาณทสฺสนวิสุทฺธิ ญาณทสฺสนวิสุทฺธิ เจติ สตฺตวิเธน วิสุทฺธิสงฺคโห.

[๔๔] อนิจฺจลกฺขณํ ทุกฺขลกฺขณํ อนตฺตลกฺขณญฺเจติ ตีณิ ลกฺขณานิ.

[๔๕] อนิจฺจานุปสฺสนา ทุกฺขานุปสฺสนา อนตฺตานุปสฺสนา เจติ ติสฺโส อนุปสฺสนา.

[๔๖] สมฺมสนญาณํ อุทยพฺพยญาณํ ภงฺคญาณํ ภยญาณํ อาทีนวญาณํ นิพฺพิทาญาณํ มุจฺจิตุกมฺยตาญาณํ ปฏิสงฺขาญาณํ สงฺขารุเปกฺขาญาณํ อนุโลมญาณญฺเจติ ทส วิปสฺสนาญาณานิ.

[๔๗] สุญฺญโต วิโมกฺโข, อนิมิตฺโต วิโมกฺโข, อปฺปณิหิโต วิโมกฺโข เจติ ตโย วิโมกฺขา.

[๔๘] สุญฺญตานุปสฺสนา อนิมิตฺตานุปสฺสนา อปฺปณิหิตา-นุปสฺสนา เจติ ตีณิ วิโมกฺขมุขานิ จ เวทิตพฺพานิ.

[๔๙] กถํ ปาติโมกฺขสํวรสีลํ อินฺทฺริยสํวรสีลํ อาชีวปาริสุทฺธิสีลํ ปจฺจยสนฺนิสฺสิตสีลญฺเจติ จตุปาริสุทฺธิสีลํ **สีลวิสุทฺธิ** นาม.

[๕๐] อุปจารสมาธิ อปฺปนาสมาธิ เจติ ทุวิโธปิ สมาธิ **จิตฺตวิสุทฺธิ** นาม.

[๕๑] ลกฺขณรสปจฺจุปฏฺฐานปทฏฺฐานวเสน นามรูปปริคฺคโห **ทิฏฺฐิวิสุทฺธิ** นาม.

[๕๒] เตสเมว จ นามรูปานํ ปจฺจยปริคฺคโห **กงฺขาวิตรณวิสุทฺธิ** นาม.

[๕๓] ตโต ปรํ ปน ตถาปริคฺคหิเตสุ สปฺปจฺจเยสุ เตภูมกสงฺขาเรสุ อตีตาทิเภทภินฺเนสุ ขนฺธาทินยมารพฺภ กลาปวเสน สงฺขิปิตฺวา “อนิจฺจํ ขยฏฺเฐน, ทุกฺขํ ภยฏฺเฐน, อนตฺตา อสารกฏฺเฐนา”ติ อทฺธานวเสน สนฺตติวเสน ขณวเสน วา สมฺมสนญาเณน ลกฺขณตฺตยํ สมฺมสนฺตสฺส เตเสฺวว ปจฺจยวเสน ขณวเสน จ อุทยพฺพยญาเณน อุทยพฺพยํ สมนุปสฺสนฺตสฺส จ :-

“โอภาโส ปีติ ปสฺสทฺธิ อธิโมกฺโข จ ปคฺคโห
สุขํ ญาณมุปฏฺฐาน- มุเปกฺขา จ นิกนฺติ เจ”ติ

โอภาสาทิวิปสฺสนุปกฺกิเลสปริปนฺถปริคฺคหวเสน มคฺคามคฺคลกฺขณววตฺถานํ **มคฺคามคฺคญาณทสฺสนวิสุทฺธิ** นาม.

[๕๔] ตถา ปริปนฺถวิมุตฺตสฺส ปน ตสฺส อุทยพฺพยญาณโต ปฏฺฐาย ยาวานุโลมา ติลกฺขณํ วิปสฺสนาปรมฺปราย ปฏิปชฺชนฺตสฺส นว วิปสฺสนาญาณานิ **ปฏิปทาญาณทสฺสนวิสุทฺธิ** นาม.

[๕๕] ตสฺเสวํ ปฏิปชฺชนฺตสฺส ปน วิปสฺสนาปริปากมาคมฺม “อิทานิ อปฺปนา อุปฺปชฺชิสฺสตี”ติ ภวงฺคํ โวจฺฉิชฺชิตฺวา อุปฺปนฺนมโนทฺวารวชฺชนานนฺตรํ เทฺว ตีณิ วิปสฺสนาจิตฺตานิ ยํ กิญฺจิ

อนิจฺจาทิลกฺขณมารพฺภ ปริกมฺโมปจารานุโลมนาเมน ปวตฺตนฺติ.

[๕๖] ยา สิขาปฺปตฺตา, สา สานุโลมา สงฺขารุเปกฺขา วุฏฺฐาน-คามินิวิปสฺสนาติ จ ปวุจฺจติ.

[๕๗] ตโต ปรํ โคตฺรภุจิตฺตํ นิพฺพานมาลมฺพิตฺวา ปุถุชฺชน-โคตฺตมภิภวนฺตํ อริยโคตฺตมภิสมฺโภนฺตญฺจ ปวตฺตติ.

[๕๘] ตสฺสานนฺตรเมว มคฺโค ทุกฺขสจฺจํ ปริชานนฺโต สมุทยสจฺจํ ปชหนฺโต นิโรธสจฺจํ สจฺฉิกโรนฺโต มคฺคสจฺจํ ภาวนาวเสน อปฺปนาวีถิโมตรติ.

[๕๙] ตโต ปรํ เทฺว ตีณิ ผลจิตฺตานิ ปวตฺติตฺวา[๑] ภวงฺคปาโตว โหติ, ปุน ภวงฺคํ โวจฺฉินฺทิตฺวา ปจฺจเวกฺขณญาณานิ ปวตฺตนฺติ.

[๖๐] มคฺคํ ผลญฺจ นิพฺพานํ ปจฺจเวกฺขติ ปณฺฑิโต
หีเน กิเลเส เสเส จ ปจฺจเวกฺขติ วา น วา.
ฉพฺพิสุทฺธิกเมเนวํ ภาเวตพฺโพ จตุพฺพิโธ
ญาณทสฺสนวิสุทฺธิ นาม มคฺโค ปวุจฺจติ.

อยเมตฺถ วิสุทฺธิเภโท.

วิโมกฺขเภท

[๖๑] ตตฺถ อนตฺตานุปสฺสนา อตฺตาภินิเวสํ มุญฺจนฺตี สุญฺญตา-นุปสฺสนา นาม วิโมกฺขมุขํ โหติ.

[๖๒] อนิจฺจานุปสฺสนา วิปลฺลาสนิมิตฺตํ มุญฺจนฺตี อนิมิตฺตา-นุปสฺสนา นาม.

[๖๓] ทุกฺขานุปสฺสนา ตณฺหาปณิธึ มุญฺจนฺตี อปฺปณิหิตานุปสฺสนา นาม.

[๖๔] ตสฺมา ยทิ วุฏฺฐานคามินิวิปสฺสนา อนตฺตโต วิปสฺสติ, สุญฺญโต วิโมกฺโข นาม โหติ มคฺโค.

[๖๕] ยทิ อนิจฺจโต วิปสฺสติ, อนิมิตฺโต วิโมกฺโข นาม.

[๖๖] ยทิ ทุกฺขโต วิปสฺสติ, อปฺปณิหิโต วิโมกฺโข นามาติ จ มคฺโค วิปสฺสนาคมนวเสน ตีณิ นามานิ ลภติ, ตถา ผลญฺจ มคฺคาคมนวเสน มคฺควีถิยํ.

[๖๗] ผลสมาปตฺติวีถิยํ ปน ยถาวุตฺตนเยน วิปสฺสนฺตานํ ยถาสกผลมุปฺปชฺชมานมฺปิ วิปสฺสนาคมนวเสเนว สุญฺญตาทิวิโมกฺโขติ จ ปวุจฺจติ, อารมฺมณวเสน ปน สรสวเสน จ นามตฺตยํ สพฺพตฺถ สพฺเพสมฺปิ สมเมว จ.

อยเมตฺถ วิโมกฺขเภโท.

ปุคฺคลเภท

[๖๘] เอตฺถ ปน โสตาปตฺติมคฺคํ ภาเวตฺวา ทิฏฺฐิวิจิกิจฺฉาปหาเนน ปหีนาปายคมโน สตฺตกฺขตฺตุปรโม **โสตาปนฺโน** นาม โหติ.

[๖๙] สกทาคามิมคฺคํ ภาเวตฺวา ราคโทสโมหานํ ตนุกรตฺตา **สกทาคามี** นาม โหติ สกิเทว อิมํ โลกํ อาคนฺตฺวา.

[๗๐] อนาคามิมคฺคํ ภาเวตฺวา กามราคพฺยาปาทานมนวเสสปฺปหาเนน **อนาคามี** นาม โหติ อนาคนฺตฺวา อิตฺถตฺตํ.

[๗๑] อรหตฺตมคฺคํ ภาเวตฺวา อนวเสสกิเลสปฺปหาเนน **อรหา** นาม โหติ ขีณาสโว โลเก อคฺคทกฺขิเณยฺโยติ.

อยเมตฺถ ปุคฺคลเภโท.

สมาปตฺติเภท

[๗๒] **ผลสมาปตฺติวีถิยํ**[๑] ปเนตฺถ สพฺเพสมฺปิ ยถาสกผลวเสน สาธารณาว.

[๗๓] **นิโรธสมาปตฺติสมาปชฺชนํ** ปน อนาคามีนญฺเจว อรหนฺตานญฺจ ลพฺภติ, ตตฺถ ยถากฺกมํ ปฐมชฺฌานาทิมหคฺคต-สมาปตฺตึ สมาปชฺชิตฺวา วุฏฺฐาย ตตฺถ คเต สงฺขารธมฺเม ตตฺถ ตตฺเถว วิปสฺสนฺโต ยาว อากิญฺจญฺญายตนํ คนฺตฺวา ตโต ปรํ อธิฏฺเฐยฺยาทิกํ ปุพฺพกิจฺจํ กตฺวา เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ สมาปชฺชติ, ตสฺส ทฺวินฺนํ อปฺปนาชวนานํ ปรโต โวจฺฉิชฺชติ จิตฺตสนฺตติ, ตโต นิโรธสมาปนฺโน นาม โหติ.

[๗๔] วุฏฺฐานกาเล ปน อนาคามิโน อนาคามิผลจิตฺตํ, อรหโต อรหตฺตผลจิตฺตํ เอกวารเมว ปวตฺติตฺวา ภวงฺคปาโต โหติ, ตโต ปรํ ปจฺจเวกฺขณญาณํ ปวตฺตติ.

อยเมตฺถ สมาปตฺติเภโท.

นิฏฺฐิโต จ วิปสฺสนากมฺมฏฺฐานนโย.

อุยฺโยชนคาถา

[๗๕] ภาเวตพฺพำ ปนิจฺเจวำ ภาวนาทฺวยมุตฺตมำ
ปฏิปตฺติรสสฺสาทำ ปตฺถยนฺเตน สาสเนติ.

อิติ อภิธมฺมตฺถสงฺคเห กมฺมฏฺฐานสงฺคหวิภาโค นาม
นวโม ปริจฺเฉโท

นิคมนคาถา

(ก) จาริตฺตโสภิตวิสาลกุโลทเยน
สทฺธาภิวุฑฺฒปริสุทฺธคุโณทเยน
นปฺปวฺหเยน[๑] ปณิธาย ปรานุกมฺปำ
ยำ ปตฺถิตำ ปกรณำ ปรินิฏฺฐิตำ.

(ข) ปุญฺเญน เตน วิปุเลน ตุ มูลโสมำ
ธญฺญาธิวาสมุทิโตทิตมายุกนฺตำ[๒]
ปญฺญาวทาตคุณโสภิตลชฺชิภิกฺขู
มญฺญนฺตุ ปุญฺญวิภโวทยมงฺคลาย.

อิติ อนุรุทฺธาจริเยน รจิตำ อภิธมฺมตฺถสงฺคหำ นาม ปกรณำ.
คนฺถโต ปญฺญาสาธิกานิ อฏฺฐสตานิ สมตฺตานิ.

อภิธมฺมตฺถสงฺคโห นิฏฺฐิโต.